

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Diplomová práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Dana Vostřelová

*Možné důvody sociálního vyloučení romského dítěte z pohledu romských
rodin ze sociálně vyloučené lokality*

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Agnieszka Zogata Kusz, Ph.D.

2020

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

Ve Slavkově u Brna 15. 4. 2020

Dana Vostřelová

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce Mgr. et Mgr. Agnieszce Zogate Kusz, Ph.D. za cenné odborné rady a připomínky.

Dále bych chtěla poděkovat Bc. Blance Prokopové, DiS., vedoucí nízkoprahového zařízení Fara – Brno-Zábrdovice, která mi zprostředkovala setkání s některými romskými rodinami, se kterými jsem vedla rozhovory a za to, že jsem ji mohla poznat.

Obsah

Úvod.....	6
1 Sociální exkluze.....	8
1.1 Sociální exkluze a její projevy v životě Romů.....	9
1.1.1 Bydlení.....	11
1.1.2 Zaměstnání.....	13
1.1.3 Vzdělání.....	15
1.1.4 Soužití s majoritou.....	18
2 Chudoba.....	21
2.1 Kultura chudoby.....	22
2.2 Projevy kultury chudoby u Romů.....	22
3 Romská rodina.....	23
3.1 Postavení dítěte v rodině.....	24
3.2 Hodnotový systém romské rodiny.....	25
3.3 Odlišnosti v chování – temperament.....	26
4 Romské děti a sociální vyloučení.....	29
4.1 Základní péče.....	29
4.2 Emoční vřelost.....	29
4.3 Stimulace.....	30
4.4 Výchova a vedení.....	30
4.5 Stabilita.....	31
4.6 Současná situace.....	31
5 Výzkum.....	34
5.1 Cíl výzkumu a výzkumná otázka.....	34
5.2 Použité výzkumné metody.....	36
5.3 Etické otázky výzkumu.....	36
5.4 Metoda sběru dat.....	37
5.5 Výběr respondentek.....	37
5.6 Způsob zpracování dat.....	38
6 Výsledky analýzy.....	39
6.1 Jaké jsou důvody sociálního vyloučení romských dětí?.....	39
6.2 Odpověď na hlavní výzkumnou otázku.....	45
7 Diskuse.....	47
Závěr.....	53
Literatura.....	55
Internetové zdroje.....	58
Příloha.....	60

Úvod

České vlády se už desítky let snaží o integraci romského obyvatelstva. Rada vlády pro záležitosti romské menšiny byla zřízena již v roce 1997, Agentura pro sociální začleňování – původní název Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách - patřící nyní pod Ministerstvo pro místní rozvoj, byla založena roku 2008. A přesto jsou Zprávy o stavu romské menšiny v ČR, které vydává naše vláda každý rok, skoro neměnné. Témata a problémy, které se s romskou populací řeší, jsou stále stejné, některé oblasti se spíše zhoršují, než zlepšují. Často si proto kladu otázku, jak je to možné. Plány na zlepšení situace Romů sestavují odborníci, mezi kterými jsou i Romové, které své etnikum dobře znají, ale z pohledu obyčejného občana je s Romy stále problém. Majoritní etnikum má vůči nim spoustu předsudků, které vzájemné soužití zhoršují. Proto jsem si řekla, že bude dobré zjistit, jak vnímají oni sami důvod sociálního vyloučení. Zaměřila jsem se však na sociální vyloučení romských dětí, protože ony nejsou zatížené minulostí, ale jsou ve vleku své rodiny. A jestli se má situace u Romů změnit, měli bychom začít právě u dětí.

Pracuji v Dětském domě Zábřovice – Fara v Brně, kde poskytujeme dvě sociální služby. Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež a sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi. Právě díky druhé jmenované službě jsem s několika romskými rodinami v pravidelném kontaktu. Děti jsou neoddělitelnou součástí komunity a spolu s ostatními vytváří charakter této brněnské části města. Pro některé Brňany je sociálně vyloučená lokalita místem, kam se bojí chodit ve večerních hodinách, místem nepořádku a kriminality, pro jiné je to místo jejich dětství a někdy i celého života.

Cílem práce je zjistit, jaké jsou možné důvody sociálního vyloučení romského dítěte. V teoretické části se zaměřím na sociální exkluzi a její vliv na romskou rodinu a její děti. Na základě této teoretické části se pokusím zjistit důvody jejich sociálního vyloučení. Součástí práce bude i kvalitativní výzkum v romských rodinách. Hlavní cíl výzkumného šetření bude zjistit, co vnímají romské rodiny jako důvody sociálního vyloučení romských dětí. Navštívím šest romských rodin, které žijí v sociálně vyloučené lokalitě v Brně, a provedu s nimi polostrukturované rozhovory

V prvním oddíle teoretické části se zaměřím na sociální exkluzi a její vliv na romskou populaci. Se sociálním vyloučením souvisí chudoba a zajímavý koncept kultury chudoby, o kterém se zmíním ve druhém oddíle. Kromě toho, že jsou mnozí lidé romského etnika sociálně vyloučení, tak stejně jako v případě každého etnika, i oni mají svou specifickou

kulturu odlišnou od kultury většinové společnosti. Proto se v další části zaměřím na romskou rodinu a v posledním oddíle teoretické části to bude vliv sociálního vyloučení na romské dítě.

K dosažení hlavního cíle výzkumu zvolím metodu kvalitativního výzkumu, techniku analýzy dat. Tento přístup mi umožní lépe nahlédnout do dané problematiky. Předložím výsledky, které vyplynou ze získaných dat. Dále posoudím úroveň naplnění cíle výzkumu své práce a na závěr v diskuzi provedu shrnutí a výsledky uvedu do kontextu současné odborné literatury.

1 Sociální exkluze

Pojem sociální exkluze se dostává do popředí evropských zájmů od devadesátých let minulého století. Byla to obava z rozdělení společnosti v důsledku nerovností i obavy z rostoucího podílu imigrantů, kteří často nejsou ochotni nebo schopni integrovat se do nové kultury. Zároveň je majoritní kultura není ochotná přijmout. Sociální exkluze je chápána jako ohrožení sociální integrity¹ a koheze² dané společnosti. (Gójobá, 2014, s. 9)

Sociální exkluzi můžeme definovat jako stav, kdy jedinec nebo kolektiv neparticipuje plně na ekonomickém, politickém a sociálním životě společnosti. Nebo jejich přístup k příjmu a ostatním zdrojům, jim neumožňuje dosáhnout životní standard, který je považován v dané společnosti za přijatelný. Nejsou schopni dosáhnout určité míry participace na životě společnosti, která je v ní pro její plnoprávné členy považována za žádoucí. Oběti sociální exkluze nemají často přístup ani k základním právům. Můžeme konstatovat, že sociální exkluze představuje nerovnost v přístupu ke vzdělání a nerovnost v možnostech podílet se na politických a společenských aktivitách. Zároveň je to redukce životních šancí na lokální i širší společenské úrovni a představuje i přímo nebo nepřímo nerovnost postavení na trhu práce. Z výše uvedeného je jasné, že tento problém se v České republice týká především Romů, ale i všech cizinců. (Mareš in Sirovátka 2004, s. 19-21)

Koncept sociálního vyloučení vychází z přesvědčení, že vedle vertikálních (třídních) nerovností, se v současných evropských společnostech objevuje stále více problém nerovností a disproporcí horizontálních, které ohrožují existenci společnosti stejně nebo i více než ji dříve ohrožovaly nerovnosti vertikální. Společnost se už nerozděluje na ty, kteří jsou „nahore“ a „dole“ ale spíše na ty, kteří jsou „uvnitř“ a „vně“ společnosti. Sociální vyloučení znamená vyloučení ze sociálního života společnosti v důsledku nedostatečného přístupu ke zdrojům, které jsou ve společnosti k dispozici. (Kotýnková, 2007, s. 13)

Podle Burdiea (Bourdieu in Sirovátka, 2004) koncept sociálního vyloučení zahrnuje: „nezaměstnanost, diskriminaci, sociální izolaci, materiální deprivaci a chudobu, sociální utrpení a mizérii všech forem“. Woodward a Kohli (Woodward a Kohli in Sirovátka, 2004) vidí tyto podoby sociálního strádání nejen jako problémy společnosti, ale také jako základní sociální vztah příslušnosti. Sociální exkluze se proto často spojuje s nedobrovolnou, a částečně i dobrovolnou sociální izolací. (Sirovátka, 2004, s. 19)

---

¹ Sociální Integrita - je nejvyšší úroveň socializace, jedná se tedy o proces začleňování člověka do společnosti

² Sociální koheze – nebo sociální soudržnost – pojem označující kapacitu společnosti k zajištění blahobytu všech jejích členů, bez opomíjení a za současné minimalizace rozdílů mezi jednotlivými členy společnosti

I v českém prostředí existuje mnoho definic tohoto jevu. Zákon o sociálních službách definuje sociální vyloučení jako: „vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace“. (Zákon 108/2006, §3).

Sociální vyloučení není problémem jen v České republice, ale potýkají se s ním i v ostatních zemích Evropské unie. Mnoho Romů ve Španělsku žije v osadách podobným slumům na okraji měst a často čelí nucenému vystěhování. Důležitými otázkami zůstávají nestandardní podmínky bydlení, segregace a přeplnění, diskriminace v přístupu k soukromému bydlení. Zaměstnání Romů je nejisté, často na dobu určitou nebo na částečný úvazek. To ztěžuje zlepšení ekonomických vyhlídek a v důsledku této situace jsou romské domácnosti o 20 % častěji ohroženy chudobou než běžná populace ve Španělsku. (Minority Rights Group – Roma/Gypsies [on-line])

1.1 Sociální exkluze a její projevy v životě Romů

Podle Zprávy o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016, je v naší republice 606 sociálně vyloučených lokalit, s přibližným počtem 95 až 115 tisíc obyvatel. Z celkového počtu dotčených osob dominují Romové. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016, s. 16 [on-line])

Ve výzkumu Mareše (2008) Problematika soužití romského etnika a většinové populace je dle slov dotázaných sociální vyloučení Romů často uváděno do souvislosti s historickým vývojem a migrací Romů ze Slovenska do Čech a s charakterem socialistické společnosti, která vedla k závislosti a ztrátě odpovědnosti za vlastní životy. Řada respondentů zmiňuje i „vnitřní“ příčiny sociálního vyloučení Romů pramenící z individuálních charakteristik Romů a jejich hodnotových a kulturních specifíků. Je zajímavé, že „vnitřní“ příčiny vyloučení Romů vztahovali všichni dotázaní k jejich zapojení na pracovní trh. Téměř všichni dotázaní hodnotí sociální vyloučení Romů jako velmi výrazné jak s ohledem na rozsah tohoto problému, tak také vzhledem k závažnosti. V rámci řešení apelují často na osobní zodpovědnost. Potřebnost kroků vedoucích k postupnému sociálnímu začlenění Romů nepopírají, sami však připouští určitou bezradnost nebo špatné výsledky dosavadního úsilí o zlepšení. Tento problém je v naší zemi dlouhodobý a nedaří se měnit.

Závažným celospolečenským problémem České republiky je existence třídy chudých lidí a rodin. Tyto rodiny žijí dlouhodobě v závislosti na státním systému sociální ochrany. Žijí v podmínkách špatného bydlení, často v rámci izolovaných chudinských enkláv, v izolaci od společenských institucí, které jsou k dispozici většině obyvatel země, a bez perspektivy zlepšení této situace. Velká část těchto lidí jsou Romové, což mnoha konkrétními a

popsatelnými způsoby ovlivňuje jak jejich vlastní situace a výhledy do budoucna, tak možnosti veřejných institucí tuto situaci měnit. (Hirt, Jakoubek, 2006, s. 25)

Další zajímavý poznatek má Šimíková (2004) ve svém výzkumu Mechanismy sociálního vylučování, která píše: “Ztráta zaměstnání, považovaná obvykle za typický počátek procesu sociálního vylučování, neznamena sama o sobě výraznou změnu v životní úrovni příslušníků romské komunity v tom smyslu, že jako nevzdělaní nikdy nepatřili mezi vyšší příjmové skupiny ani sociální vrstvy. Vliv na konzumní vzorce a subjektivní pocit chudoby mělo až následné posilování spotřeby v rámci kapitalistické ekonomiky spolu se zdražováním bydlení a služeb. Dovolujeme si tvrdit, že silnějším iniciačním faktorem sociálního vyloučení bylo přerušování kontaktu s příslušníky majority a běžnými společenskými institucemi jako takovými. Interakce a komunikace s těmito subjekty se přesunula z běžného každodenního života do sféry styku s úřady, které jsou příslušníky romské komunity vnímány jako ty, na nichž jsou na jedné straně existenčně závislí, a na druhé straně jim nerozumí a vnímají je jako nepřející, tedy celkově nepřátelské. Každodennost příslušníků romské komunity se pak odehrává v prostoru segregovaném buď přímo fyzicky (ulice a domy obydlené převážně romskou komunitou), v „lepší“ případě symbolicky (smíšená sousedství, v rámci kterých však nedochází k pozitivní interakci).“ Zprávy z Evropské unie nejsou v oblasti sociálního vyloučení Romů rovněž povzbudivé.

Ve zprávě FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) Roma survey on poverty and employment z roku 2011 má přibližně 90 % Romů žijících v Evropě příjem pod hranicí národní chudoby, přibližně 40 % romských dětí žije v domácnostech, kde se potýkají s podvýživou nebo hladem. Více než polovina Romů v průzkumu žije v segregovaných oblastech, v bytech, které jsou hluboko pod minimálním standardem bydlení. Přetrvávající předsudky a diskriminace způsobují nezaměstnanost Romů, i když většina Romů si aktivně hledá práci. Jen třetina dotazovaných má zaplacenou práci, která je často nejistá. V současnosti 58% mladých Romů v 11 sledovaných zemích EU není ani v zaměstnání, ani v odborné přípravě nebo vzdělávání. Přitom průměr nezaměstnaných mladých ne Romů je v EU 13 %.(Roma survey – Data in focus, Poverty and employment: the situation of Roma in 11 EU Member States. 2011, s. 3, [on-line]) Největší dopad má sociální vyloučení na děti a mladé lidi, a na jejich budoucnost.

Děti narozené v sociálně vyloučené lokalitě za svou situaci nemohou, nemohou rodinou situaci ovlivnit a často si ani neuvědomují její závažnost. (Bucháčková, 2014, s. 16)

Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2017 uvádí tyto čtyři dimenze, jako klíčové v oblasti romské integrace³. Jde o prostorové vyloučení tedy bydlení, kdy jsou Romové často vyloučení z prostoru majoritních rezidenčních lokalit do míst, které jsou považovány za méně prestižní. Dále je to úroveň vzdělání, které je úzce spjato s uplatněním na trhu práce. Právě nízké vzdělání a negativní zkušenosti s pracovní morálkou Romů jsou často důvodem znevýhodňování na trhu práce. A jako poslední oblast je vlastní soužití majoritního etnika s Romy. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2017, s. 1 [on-line])

Právě na tyto čtyři dimenze sociálního vyloučení se zaměřím i já ve své práci.

1.1.1 Bydlení

Bydlení zůstává stále jednou z nejproblematictějších oblastí v životě Romů. Příčinou špatných bytových podmínek Romů je několik. Od konstatování, že Romové jsou ve srovnání s většinovou populací chudší a finančně nedosáhnou na kvalitní bydlení, přes diskriminaci na trhu s byty až po problém stále chybějícího zákona o sociálním bydlení. V některých obcích, konkrétně Brno, Chomutov, Křižánky, Most, Pardubice, Plzeň, Praha 7, kde je zároveň vyšší počet Romů, byly v roce 2018 testovány programy sociálního bydlení na základě principů Housing First. Na příkladu města Brna, kde poskytovatelem sociálního bydlení v rámci projektu Housing first byla organizace IQ Roma servis, z.s. lze prezentovat výsledky projektu. Ze Závěrečné evaluační zprávy Pilotního testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing) plyne, že 96 % náhodně vybraných rodin v bytové nouzi bylo schopno udržet si s poskytnutou podporou městský nájemní byt po dobu nejméně jednoho roku. Je možné usuzovat, že větší část příjemců podpory bylo právě z řad Romů, protože při analýze výchozího stavu účastníků projektu identifikovalo 35,6 % respondentů jako faktor bránící získání bydlení svou etnicitu. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018, s. 37-38 [on-line])

Nízké kategorie bytů závisí na typech domů, ve kterých příslušníci romské komunity např. v Brně žijí. Nejčastěji jsou to pavlačové domy a starší cihlová zástavba, kde jsou problémy s vytápěním a špatné hygienické podmínky. Jako závažnější problém než obývání bytů s nízkým standardem příslušníci romské komunity uvádějí přelidněnost bytů. Tento problém je zmiňován nejčastěji v souvislosti s nemožností vytvořit si osobní prostor pro jednotlivé členy domácnosti. Malometrážní byty neumožňují rodinám vytvořit prostor např. pro přípravu dětí do školy. Nedostatek finančních prostředků jsou důvodem obývání malých

---

³ Integrace – oboustranný psychosociální proces sbližování minority znevýhodněných a majority intaktních. Začlenění osob do většinové společnosti a jejího každodenního života.

bytů. V České republice je nedostatek finančně dostupných bytů rozšířeným problémem, který se dotýká všech skupin obyvatelstva. Příslušníci romské komunity patří často k těm, kteří jsou vyloučeni z jakýchkoliv způsobů získání bytu. U určité části romské komunity to však má podobu sociálně patologického chování, které vyvolává nepřipravenost a neschopnost vést samostatný život v oblasti bydlení. Případně neochotu plnit povinnosti spojené s užíváním bytu. Toto chování může být důsledkem paternalistického přístupu ze strany státu před r. 1989. Tehdy rodiny měly stabilní příjem z povinné zaměstnanosti. Na tyto problémy navazují i nechráněné nájemní vztahy, kdy není nájemní smlouva na byt nebo smlouva je pouze na dobu určitou. Příčinou uzavírání nevýhodných smluv je, že majitelé domů a bytů zneužívají nízké kompetence části romské komunity orientovat se v úředních postupech a Romové jsou pak odkázáni na vůli představitelů dominantní společnosti. (Šimíková, 2004, s. 108-130) V České republice je v oblasti bydlení i další nevyřešený problém.

Státní bytový fond přešel do vlastnictví obcí, které ho spravují v samostatné působnosti. Stát nemá na podobu této správy prakticky žádný vliv. O nakládání s těmito byty často rozhodují především zastupitelstvo a rada obce. Obecní bytový fond je často spravován najatou firmou. Obce své byty ve stále větší míře privatizují a noví majitelé mají zájem na tom, aby v jejich bytech nežili chudí, natož romští nájemníci. V takovéto privatizaci jsou často osobně ekonomicky angažováni někteří zastupitelé nebo radní spojení s firmou, která byty kupuje. Většinou také s firmou, která je má rekonstruovat a podobně. (Hirt, Jakoubek, 2006, s. 28) Musíme si upřímně přiznat, že velké sociálně vyloučené lokality ve větších městech stále vypadají neutěšeně a majoritní etnikum se často bojí do těchto oblastí chodit.

Prostředí, ve kterém někteří Romové žijí, se podobá bez nadsázky skládce či podobným místům. Jestliže chceme, aby se tento stav změnil, je zapotřebí zastavit rozpínání ghett. Je třeba si uvědomit, že tato ghetta a další problematické lokality neodstraníme během jednoho nebo dvou desetiletí. Budou zde ještě velmi dlouho. A záleží na tom, nakolik jsou přijatelné jak ze strany majority, tak i ze strany těch, kteří v těchto oblastech žijí. (Miko, 2010, s. 123-124) Většina naší společnosti si nedokáže představit, že by žila v neustálé nejistotě, jestli je někdo nevystěhuje z jejich bytů a domácností. Romové jsou na tom jinak.

Chudí a sociálně vyloučení Romové trvale žijí v situaci provizoria ve věci základní životní potřeby a to je bydlení. Nemají možnost svoji bytovou situaci zlepšit, protože nájemní smlouvy jsou dnes již v drtivé většině případů uzavírány na dobu určitou. Nemají žádnou záruku, že o své bydlení nepřijdou, bez ohledu na to jak jsou vzornými nebo nedbalými nájemníky. (Hirt, Jakoubek, 2006, s. 36) Kromě této nejistoty je zde i neochota většinového

etnika s Romy žít v těsné blízkosti. Velkou roli zde hrají negativní zkušenosti se soužitím s Romy. Například jsou to krádeže, Romové měli problém udržovat pořádek ve společných prostorách domu nebo při návštěvách ve svých domácnostech byli velmi hluční. Ale někdy jsou to jenom předsudky, které přispívají k jejich diskriminaci. Doklad o tom podává i Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018.

Diskriminace Romů v oblasti bydlení byl jedním z hlavních problémů, který řešili terénní pracovníci spolufinancovaní z rozpočtu Úřadu vlády ČR. Terénní pracovníci v roce 2018 řešili 458 případů namítané diskriminace na trhu s bydlením. Podle jejich zjištění se Romové setkávají s nedostatečnou nabídkou volných bytů, vysokými kaucemi a nadsazenými ceny nájmu nebo neochotou pronajímatelů pronajmout byt romským osobám. Právě diskriminace jim ztěžuje nalezení bydlení. V závěrečné evaluační zprávě je demonstrován konkrétní příklad. Jedna z respondentek uvedla: „Přítel je Čech, podepsal smlouvu, a když majitel viděl, že jsem Romka, smlouvu roztrhal.“ (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018, s. 39 [on-line])

Celý problém je o to složitější, že ač z našeho pohledu žijí Romové v určitých komunitách, tak komunitní systém zde nefunguje. Píše o tom již Navrátil ve své knize Romové v Čechách. I když se o těchto lokalitách hovoří jako o komunitách, komunity to ve své podstatě nejsou. Rodiny, které by spolu za přirozených podmínek z důvodu kastovního systému, normálně nežily, sem byly uměle sestěhovány. Dochází zde proto stále ke konfliktům. Dělbá práce ani vzájemná svépomoc, která by fungovala v přirozených romských společenstvech, zde neexistuje. Život je zde bezútěšný a pro samotné obyvatele bezvýhodný. (Navrátil, 2003, s. 72-73) Tento fakt potvrzuje i Goral (2008): “Romové se mezi sebou dělí do mnoha skupin a velmi těžce nesou, že většinová populace nečiní rozdíly mezi těmito skupinami, které mezi sebou téměř nekomunikují, mají odlišné historické zázemí a zkušenosti, nezasahují do záležitostí druhých skupin, nevytvářejí společná manželství ani se vzájemně nestýkají. Vztahy mezi jednotlivými skupinami Romů jsou většinou horší než s ostatním obyvatelstvem neromského původu.”(Goral in Šišková, 2008, s. 129)

1.1.2 Zaměstnání

Jako nejčastější bariéru dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů o zaměstnání je jejich vysoká zadluženost a nízká kvalifikace. Stejně bariéry pro získání stabilního zaměstnání zmiňují ve svých zprávách také někteří krajsí koordinátoři a terénní pracovníci financovaní Úřadem vlády ČR. Ze Závěrečných zpráv o realizaci projektu v rámci programu Podpora terénní práce vyplynulo, že problém zadluženosti (příp. exekucí) řešili terénní pracovníci

celkem u 460 osob. Krajský koordinátor pro romské záležitosti kraje Vysočina přímo uvádí: „Při srážkách ze mzdy v případě exekucí je čistý příjem velmi nízký. Oficiální zaměstnání na pozici nevyžadující kvalifikaci je zpravidla ohodnoceno velmi nízkou, navíc takto zaměstnaní Romové ztrácí nárok na sociální dávky. Romové jsou tak často systémově tlačeni nepodílet se na oficiálním trhu práce, neboť to pro ně není ekonomicky výhodné. Práce na černo je tak vyhledávaným způsobem obživy zejména u Romů s nízkou kvalifikací.“ Lze tedy usuzovat, že hlavním problémem je ztížená možnost řešení problémů osob ohrožených dluhy, potažmo exekucemi, a to nejen u Romů, ale v rámci celé české společnosti. V této oblasti je proto velmi důležitá osvěta týkající se zvyšování finanční a právní gramotnosti. Ze zkušenosti Úřadu vlády ČR je známo, že této problematice se velmi často věnují jak samotní terénní pracovníci v rámci své činnosti, tak nestátní neziskové organizace. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018, s. 33-34[on-line])

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit vykonávají především sezónní a příležitostné práce. Ty se zakládají na nechráněných pracovněprávních vztazích. Práce se tedy pojí vedle nízkých výdělků s neustálým rizikem ztráty pracovního místa. Zaměstnanecké poměry na dobu neurčitou představují v případě obyvatel sociálně vyloučených lokalit naprosté výjimky. Dlouhodobě nezaměstnaní obyvatelé a ti, kteří jsou marginalizováni⁴ na trhu práce, si postupně utvářejí alternativní životní strategie, pomocí kterých zajišťují svoji obživu. V první řadě se jedná o vytvoření faktické závislosti na sociálních dávkách, zadlužování, práci „na černo“ a jiné neformální ekonomické aktivity. Tyto strategie a s nimi spojené hodnoty jako je podceňování významu vzdělání, práce za mzdu, orientace na přítomnost atd., jsou v prostředí sociálně vyloučených lokalit mezigeneračně reprodukovány a postupně upevňovány. (Agentura pro sociální začleňování 2020 [on-line]) Práce na černo je celostátně známá a zdá se, že i akceptovaná ze strany úřadů.

Mnoho oficiálně nezaměstnaných Romů ve skutečnosti pracuje na černo a je to místními úřady tolerováno. Zřejmě to považují za lepší než totální apatii. Orientace na černou práci má však mnoho negativních dopadů. Smlouvy o práci na černo nejsou právně vymahatelné a dělníci tak často přichází o výdělek. Nevyplacené platy jsou pouze špičkou ledovce. Práce na černo je v podstatě nepostižitelná, protože stát ji nemůže kontrolovat a rozvíjí se tak stínová ekonomika. (Hirt, Jakoubek, 2006, s. 102) Stát si je vědom svého podílu na špatném sociálním systému, ale ke změnám zatím nedochází. O příčinách vysoké nezaměstnanosti píše Agentura sociálního začleňování. Mezi vnější příčiny vysoké

---

⁴ Marginalizace – je proces vyčleňování jedince nebo skupiny obyvatel z účasti na konkrétních oblastech společenského života (zde tedy na trhu práce)

nezaměstnanosti obyvatel sociálně vyloučených lokalit patří především demotivující sociální systém, nedostatečně efektivní využívání nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti. Dále je to malá flexibilita v oblasti pracovně právních vztahů a zejména v odměňování, ale také různé formy diskriminace na trhu práce. (Agentura pro sociální začleňování 2020 [on-line]). Kromě diskriminace v oblasti bydlení zde máme i diskriminaci na trhu práce.

I když se stát snaží proti diskriminaci Romů na trhu práce bojovat, má omezené možnosti, protože diskriminace je zpravidla neprokazatelná. Na diskriminaci ze strany zaměstnavatele si stěžuje 33 % Romů. Toto číslo pravděpodobně skutečný rozměr diskriminace podceňuje. Mnoho Romů totiž nezkouší získat práci tam, kde se dá diskriminace očekávat. (Hirt, Jakoubek, 2006, s. 103) Všechny tyto údaje mají i další spojitost a to jsou špatné vzory pro děti a mládež, které nemají potřebu se více vzdělávat.

Podprůměrné vzdělání Romů vede k vysoké nezaměstnanosti, která posiluje pasivitu a děti nemají v nezaměstnaných rodičích vzor a motivaci pro vzdělávání se. (Šimečková, 2010, s. 83)

1.1.3 Vzdělání

Co se týká vzdělání, Strobachová (2012) upozorňuje: „Je skutečností, že romské děti v naší společnosti ve své poměrně významné většině nejsou úspěšné ve škole. Přesné statistiky, které by udávaly srovnání výsledků dětí romské menšiny s většinovou populací, neexistují, protože současné zákonodárství neumožňuje shromažďovat taková data, která by vycházela z toho, že je někdo označen jako příslušník menšiny. Přesto je situace poměrně dobře známá odborné i laické veřejnosti.“ (in Gulová, 2012, s. 54) Zkusme zjistit, co je toho příčinou.

Startovací linie povinné školní docházky romského žáka je od jejího začátku jiná než u majoritního etnika. Odlišnost se týká všech složek školní zralosti žáka, podpory rodičů, přístupu učitele. Vyučující očekávají, že rodiče budou nápomocni svým dětem při přípravě domácích úkolů. Rodiče jim však často nejsou schopni pomoci. Potom jsou tu žáci, kteří ve škole neprospívají, neplní si domácí úkoly a nepřipravují se do vyučování. Ti projevují malou vytrvalost, brzké vzdávání a následnou apatii vůči učivu a škole. Konflikty mezi spolužáky řeší agresivně, hrubě, reagují impulsivně a neuváženě. Ostatní žáci jsou naopak plní zvědavosti, snahy dozvědět se něco nového a číší z nich spontánnost. Rádi pracují, ale potřebují neustálou motivaci. Vedení a neustále ujišťování, že pracují správně. Rodiče komunikují se školou v případě, jsou-li subjektivně se školou a jejím působením spokojeni. V situacích, kdy škola vyžaduje po rodičích aktivní výchovné působení, komunikaci se školou

často přeruší. (Bargel, 2010, s. 72-73) Bohužel i v dnešní době je stále hodně dětí, které vyrůstají v nepodnětném prostředí a ve škole mají problémy.

Děti, které často nenavštěvují žádnou formu předškolního vzdělávání, nedosahují ani průměrných školních výsledků. Vyrůstají v nepodnětném prostředí a to má vliv na množství jejich vědomostí. (Bucháčková, 2014, s. 17)

Na tuto situaci zareagoval stát Novelou školského zákona (Zákon č. 178/2016 Sb. § 34 a), která s účinností od září 2017 zavádí povinné předškolní vzdělávání. Tato novela byla zavedena především kvůli romským dětem, aby se jim vstup do školy usnadnil. Bohužel podle Zprávy o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018 se situace s předškolním vzděláváním nezlepšila.

Podle údajů České školní inspekce patří mezi děti v předškolním věku neplnící zákonnou povinnost především ti, kteří pocházejí ze sociálně a ekonomicky znevýhodněného prostředí. Pro tyto děti by však předškolní vzdělávání bylo s ohledem na přípravu na povinnou školní docházku nejvíce přínosné. Vzhledem k zastoupení Romů v sociálně vyloučených lokalitách je tak možné předpokládat, že mezi uvedená 3 % dětí, které nenavštěvují povinné předškolní vzdělávání, patří právě romské děti. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018, s. 28 [on-line]) Pokud dítě nenavštěvuje předškolní vzdělávání a v rodině se hovoří pouze romsky, je to pro něj velký hendikep. Škola počítá s dětmi, které ovládají vyučovací jazyk a mají rodinné zázemí příznivé pro studium. Romské rodiny, které řeší mnoho jiných problémů, to často nemohou svým dětem zajistit. Malá úspěšnost ve škole, spojená s následným neuplatněním na trhu práce, tak prohlubuje jejich sociální vyloučení. Vzdělávací soustava se stává nástrojem sociálního vyloučení. (Šimečková, 2010, s. 84)

Z výpovědí romských rodin, které měly zájem, aby jejich děti chodily do školy rády, narážely na určité problémy.

Mezi školou a rodinou existovala určitá sociální bariéra. Škola byla vnímána jako „cizí“ organizace, kterou děti musí povinně navštěvovat. Děti se zde necítily vůbec dobře. Měly ji spojenou s dodržováním pravidel, cizí autoritou, nátlakem a tresty. A zároveň docházelo k vzájemnému nepochopení mezi učitelkou a romským žákem. (Fónadová, 2014, s. 78) S tím souhlasí i naše významná psycholožka M. Vágnerová.

Romští žáci nemají mnoho důvodů, aby se ve škole cítili dobře. Mají problém se svým začleněním do skupiny vrstevníků a k tomu mívají potíže s učením. Děti jsou ve třídách spíše neoblíbené a přehlížené. Svými spolužáky jsou hodnoceni jako neúspěšní a mají nízký sociální status. Romští pubescenti si jednoznačně uvědomují, že nejsou v kolektivu oblíbení. Ve škole se cítí osamělejší a zároveň méně sebejistí. Vykazují více únikových tendencí a

méně respektují sociální normy. Občas bývají agresivnější a bezohlednější. Mají sklon k silovému sebe prosazování, a k předvádění a machrování. (Vágnerová, 2005, s. 321) Otázkou středoškolského vzdělávání se zabývá Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018.

Přetrvávajícím problémem v rámci České republiky zůstávají předčasné odchody romských žáků ze sekundárního vzdělávání. Právě předčasné odchody ze středního vzdělávání zasahují romské žáky v podstatně vyšší míře než žáky z většinové společnosti. Dle šetření FRA z roku 2016 se předčasné odchody ze vzdělávání týkají až 57 % romských žáků. Podle Monitorovací zprávy občanské společnosti o implementaci národní romské integrační strategie v České republice z roku 2018 mezi nejčastější příčiny předčasného ukončení docházky na střední školu patří sociální prostředí (vliv vrstevníků, povinnosti v domácnosti, těhotenství, obtížná adaptace na nové školní prostředí) a ekonomické poměry (potíže s placením studijních nákladů, potřeba finančního zajištění), přičemž studijní výkon žáka je až druhotným faktorem. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018, s. 32 [on-line]). S touto situací se nepotýkáme jen v naší zemi, ale je to problém v celé Evropské unii. Jako příklad uvedu Španělsko.

Romské děti ve Španělsku i nadále čelí diskriminaci ve vzdělávání, které ovlivňuje následně všechny oblasti jejich života. Pouze pět procent romských dětí dokončuje vyšší sekundární vzdělávání. Průzkum provedený v roce 2012, který zjišťoval předsudky ve Španělsku vůči Romům a zjistil, že jedna ze čtyř rodin nechce, aby jejich děti chodily do školy s Romy. (Minority Rights Group – Roma/Gypsies [on-line])

Zajímavé závěry vyplynuly z výzkumu Škola je náš společný svět, který je součástí výzkumného záměru mapujícího vztah romských dětí a školy: „Romské děti mají konkrétní představu, proč se mají vzdělávat, představu budoucnosti. Pokud mají i přesto větší problémy dokončit vzdělání než děti majority, není to přes všechny předsudky, pravděpodobně způsobeno tím, že by neviděly do budoucnosti.“(Strobachová in Golová, 2012, s. 66)

Vláda České republiky v roce 2005 přijala Strategii romské integrace do roku 2020, kde definuje několik klíčových specifických cílů, které by ČR ve vztahu k Romům měla dosáhnout. V oblasti vzdělávání je zmiňuje Kaleja a Zezulková:

- „Zvýšit přístup romských dětí ke kvalitnímu předškolnímu vzdělávání a péči.
- Odstranit praxi nesprávného zařazování romských dětí mimo hlavní vzdělávací proud.
- Odstranit segregaci romských dětí ve vzdělávání na všech úrovních.

- Podpora Romů při dosahování sekundárního a terciárního vzdělávání.
- Podpora doplnění vzdělávání u dospělých Romů a celoživotního učení.
- Zajistit základní podmínky pro rozvoj inkluze romských žáků v hlavním vzdělávacím proudu a rozvoj inkluzivního vzdělávání.“ (Kaleja, Zezulková 2016, s. 63)

V Zápise z jednání Rady vlády pro záležitosti romské menšiny ze dne 21. 10. 2019 v Informaci o naplňování Strategie a integrace upozornila členka Rady E. Stejskalová, že dle jejího zjištění se Strategie plní jen formalisticky, minimálně a velmi pomalu. Své zjištění dokládala třemi body, na které se ve Strategii zaměřila, a to diskriminace, participace a segregace. Podle jejího názoru plnění většiny opatření stagnuje nebo se dokonce vůbec neplní, a to od roku 2016. (Úřad Vlády ČR, Zápis z jednání Rady vlády pro záležitosti romské menšiny ze dne 21. 10. 2019, s. 6, [on-line])

1.1.4 Soužití s majoritou

Soužití majoritní společnosti s Romy není na dobré úrovni a to je třeba si upřímně přiznat. Málokdy člověk slyší, že by někdo o Romech mluvil pozitivně, opak je spíše pravdou. Potvrzuje to i Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018.

V soužití Romů a většinové společnosti nedošlo v roce 2018 k výraznějším změnám, nadále přetrvávají negativní jevy. V každodenním životě se na obou stranách objevují předsudky, nepochopení, nedůvěra a výjimkou není ani diskriminační chování a projevy nenávislného chování. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018, s. 4 [on-line])

Značná část veřejnosti přistupuje k Romům nebo spíše k hanlivě pojmenovávaným Cikánům s ustálenými předsudky. Vidí v nich jen osoby, které nechtějí pracovat a využívají sociální dávky, nejsou schopny sousedského soužití a běžného stylu bydlení. Zároveň podle nich Romové přistupují laxně ke vzdělání a zdraví. Mají blízko k nepoctivosti, podvodům a k násilím a často nedodržují zákony. Tyto stereotypy jsou povrchně zevšeobecňovány a paušalizovány na všechny příslušníky romské menšiny. (Nečas, 2002, s. 115) Zdá se, že to nejsou jenom negativní zkušenosti s Romy, ale celkové napětí, které se v naší společnosti někdy i uměle udržuje.

Následující zjištění o Romech jako o nejméně „svobodné“ skupině obyvatel by pro nás mělo být varujícím signálem a tato situace by se měla nějakým způsobem řešit.

Romové jsou v naší zemi tou nejméně „svobodnou“ skupinou obyvatel. Na majoritní společnosti jsou závislí svým sociálním postavením a tato závislost je v rozporu nejen

se svobodou, ale také tím, co brání tuto vlastní svobodu rozvíjet a projevovat. Nejen pozitivní diskriminace, ale celý stávající sociální systém se tak stává mimo jiné antihumánní záležitostí. Vede totiž k sociální závislosti a k nesvobodě. Tím také brání vzájemnému respektu a účtě jedněch k druhým (majority k menšině a menšiny k majoritě). (Prokešová, 2010, s. 15)

Diskriminace Romů je celoevropský problém, proto v r. 2017 Evropský parlament přijal usnesení týkající se základních práv Romů a boj proti tzv. anticiganismu. V roce 2017 bylo přijato usnesení Evropského parlamentu ze dne 25. října 2017 o aspektech týkajících se základních práv v integraci Romů v Evropské unii: boj proti anticiganismu. Tímto usnesením byly Evropská komise a členské státy Evropské unie vyzvány, aby navrhly strategie zahrnující jak proaktivní, tak reaktivní opatření. Tato opatření by konstruktivně řešily neutěšenou problematiku integrace Romů a projevů anticiganismu, jak na centrální, tak lokální úrovni. Uvedené usnesení definuje anticiganismus jako: „zvláštní druh rasismu, ideologie založená na rasové nadřazenosti, forma dehumanizace a institucionálního rasismu živeného historickou diskriminací a projevující se mimo jiné násilím, slovními projevy nenávisti, vykořisťováním, stigmatizací a těmi nejostudnějšími formami diskriminace“. Z dokumentu Evropského parlamentu zároveň vyplývá, že i přes snahy mezinárodních i vnitrostátních politik lze trvalý a strukturální anticiganismus zaznamenat denně na všech úrovních evropské společnosti v celé Evropě, přičemž se projevuje např. v podobě individuálního a institucionálního zanedbávání, diskriminace, nerovnosti, zhoršování postavení, ponižování, distancování se a svalování viny, stigmatizace a nenávistných slovních projevů a ze svých terčů činí oběti násilí, extrémní chudoby a hlubokého sociálního vyloučení. Usnesení Evropského parlamentu ve svém vysvětlujícím prohlášení zároveň uvádí několik příkladů vztahujících se přímo k České republice a projevů anticiganismu v ní. Byla zde uvedena diskriminace v oblasti důchodů, kdy přibližně 100 000 Romů je nuceno žít v podprůměrných hostelech a ubytovnách nebo tvrzení, že v České republice se 32 % Romů setkalo s nenávistnými verbálními projevy a násilím; dvě třetiny obětí tyto trestné činy nikdy nenahlásily. (Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2018, s. 6 [on-line])

Přes mnohasetletou přítomnost Romů v České republice, a jejich nesporný přínos jak v oblasti kultury, tak v oblasti materiální, velká část české společnosti vnímá Romy jako přistěhovalce, jež do země nikdo nezval a kteří jen parazitují na sociálních výhodách státu. Romové potom následně vnímají českou společnost jako nepřátelskou a odmítají i její pozitivní hodnoty. Averzi proti romské menšině ještě umocňují některá média, která upřednostňují senzace před objektivními informacemi. Naproti tomu mnohá občanská sdružení a charitativní organizace věnují Romům a především jejich dětem značnou

pozornost. (Šišková, 2001, s. 123-124) Někteří autoři polemizují i o označení nepřátelských projevů vůči Romům.

V naší společnosti jsou odmítavé a nepřátelské nálady zejména vůči Romům. Je otázkou jestli tyto nálady a postoje jednoduše podřadit pod termíny rasismus a xenofobie, protože zde se jedná do značné míry i o jakousi podobu epizace⁵ chudoby. Tento „anticiganismus“ představuje soubor velmi složitých problémů, které jsou do značné míry i populisticky využívány a přeznačovány. Především se je zatím ani řadě odborníků nedaří řešit. (Tollarová, 2013, s. 11) Značná část populace je v současnosti ovlivněna informacemi ze sociálních sítí. V tomto virtuálním světě se těžko hledají viníci a autoři informací, možná právě proto se i zde objevují příspěvky plné nenávisti proti Romům. Smutnější ale je, když proti Romům více nebo méně otevřeným způsobem vystupují představitelé politických stran a společnost v předsudcích utvrzují. Mezi ně patří i nově zvolený ombudsman St. Křeček, který v poskytovaných rozhovorech vzbuzuje otázky ohledně boje s předsudky vůči Romům. To jistě nebude usnadňovat řešení jejich problémů i problémů s nimi.

Projevy anticiganismu, ať už ty zjevné či skryté, ovlivňují každodenní život Romů. Často jsou Romové také terčem útoků ve virtuálním prostředí, zejména v diskusních fórech a na sociálních sítích. Asi nejznámějším případem je případ zpěváka Radka Bangy (Gipsy.cz), který se stal v roce 2016 obětí slovních útoků na sociálních sítích z důvodu své příslušnosti k romské národnosti. Jedna ze členek Rady vlády pro záležitosti romské menšiny zároveň připomíná: „Zanedbatelné není ani šíření fake news a hoaxů na sociálních sítích, které nesporně ovlivňují postoje majoritní společnosti k Romům. Vcelku běžná jsou tvrzení, že Romové jsou příjemci starobních důchodů, i když nikdy nepracovali, dostávají léky zdarma, mají dopravu zdarma, jsou jim vypláceny vyšší sociální dávky apod. Bohužel projevy anticiganismu jsou vlastní i celostátní politice. Hnutí Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura, které je zároveň zastoupeno v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky je podle Zprávy o projevech extremismu a předsudečné nenávisti na území České republiky v roce 2018 jedním z nevlivnějších aktérů na poli šíření náboženské či etnické nesnášenlivosti. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018, s. 7 [on-line]).

Fónadová (2014) ve své knize „Nenechali se vyloučit“ píše, že i přesto může Rom v naší společnosti docela dobře obstát. Je třeba se ale vědomě orientovat na hodnoty a normy majority a vědomě se přibližovat. V různých životních situacích vyvíjet aktivní postoj, zajímat se a mít určité ambice. Všichni respondenti v její knize se shodli, že v jejich životě

---

⁵ Epizace – dodávání epického rázu

hrála významnou roli pozitivní zkušenost s učitelkou na základní škole. Z jejich pohledu šlo o první zásadní zkušenost přijetí a potvrzení ze strany významného příslušníka majority.

Je hodně romských rodin, kterým se podařilo do naší společnosti plně integrovat. Jejich příslušníci vystudovali střední nebo vysokou školu, nebydlí v sociálně vyloučených lokalitách a cítí se být Romy. Za většinu svého etnika se občas stydí a vadí jim, že majoritní společnost vnímá všechny Romy negativně.

2 Chudoba

V diskursu Evropské unie je koncept chudoby velmi úzce spojen s konceptem sociální exkluze. Ve vztahu k chudobě znamená použití konceptu sociální exkluze zejména přenesení důrazu z absolutní na relativní chudobu a z příjmové chudoby na její multidimenzionální povahu, která spočívá současně v marginalizaci jedinců i kolektivit na trhu práce a v zaměstnání, v omezeném přístupu ke vzdělání a zdravotní péči atd. A také v neschopnosti uplatňovat svá práva a realizovat aktivní občanství. (Mareš in Sirovátka, 2004, s. 18)

Chudoba je jevem, který provází lidskou existenci od jejího vzniku a ani začátek 21. století není výjimkou, tedy setkáváme se s ní i dnes. V některých částech světa je strádání a nedostatek lidí na denním pořádku. Na druhé straně jsou země, kde chudoba neznámá trpět nedostatkem základních potřeb, ale nedostatečným přístupem ke zdrojům společnosti, z nichž jedním z nich je rozdělované bohatství. Definice chudoby proto není zdaleka jednoznačná. Chudým se může cítit kdokoli, a to jen na základě subjektivního porovnávání sebe sama s okolím, ale většina konceptů chudoby sleduje chudobu na základě objektivních dat. Stav „být chudým“ se samozřejmě liší dle místa a času posuzování. (Kotýnková, 2007, s. 7)

Koncem 20. století je chudoba spolu se sociálním vyloučením definována Radou Evropy jako důsledek nedostatečného přístupu ke zdrojům, s kterými společnost disponuje. Ke zdrojům společnosti patří kromě rozdělovaného bohatství také vzdělávací systém, systém zdravotní péče, apod. Univerzálně je chudoba definována Světovou bankou jako nedostatečný životní standard. (Kotýnková, 2007, s. 8)

Důležitou okolností je také délka trvání chudoby. V této souvislosti nabízí Mareš (2004) klasifikaci chudoby z hlediska délky jejího trvání. Dělí ji na chudobu situační, krátkodobou, dlouhodobou a mezigenerační. Uvádí, že z uvedených typů chudoby je nejzávažnější chudoba dlouhodobá, která je sociálně děděna. Právě v ní se vyvíjí životní strategie, které se odlišují od strategií v hlavním proudu společnosti. (Gójobá, 2014, s. 12)

2.1 Kultura chudoby

Se sociálním vyloučením úzce souvisí specifický konceptuální model „kultury chudoby“. S tímto označením a konceptem přišel O. Lewis, který provedl několik výzkumů mezi chudými Portoričany v Portoriku a New Yorku. Označení „kultura chudoby“ Lewis ve svých textech používá jako specifický konceptuální model, který popisuje subkulturu západní společnosti, která má vlastní strukturu a vnitřní logiku a vlastní způsob života, předávaný v rodinách z generace na generaci.

„Kultura chudoby je jak adaptací, tak reakcí lidí žijících v chudobě na jejich marginální pozici v třídě stratifikované a vysoce individualizované kapitalistické společnosti.“(Lewis in Hirt a Jakoubek, 2006, s. 297)

Výchozími podmínkami pro vznik kultury chudoby je:

- existence peněžně-tržní ekonomiky, která využívá námezdní pracovní sílu a vyrábí za účelem dosažení zisku;
- vysoká míra nezaměstnanosti, která je stálá či nedostatečná zaměstnanost a nízké mzdy pro nekvalifikovanou pracovní sílu;
- je to situace, v níž společnost nedokáže lidem s nízkým příjmem nabídnout adekvátní sociální, politický ani ekonomický aparát, a to ani na bázi dobrovolných organizací, ani prostřednictvím vládních nařízení;
- uplatňování bilaterálního příbuzenského systému, který je založen na nukleární rodině schopné reprodukce, a je zcela odlišný od unilaterálního rozšířeného příbuzenského systému založeného na rodech a klanech;
- v celospolečenských poměrech je dominantní třída, která prosazuje a uplatňuje hodnotový systém, který velmi oceňuje šetrnost a hromadění bohatství a majetku, dále zdůrazňuje možnost vzestupné vertikální mobility a vysvětluje špatné ekonomické postavení jako výsledek osobní nedostatečnosti a méněcennosti jednotlivce.

Kde převažují tyto podmínky, tam se mezi některými chudými lidmi rozvíjí specifický způsob života – kultura chudoby. (Lewis in Hirt, Jakoubek, 2006, s. 404-405)

2.2 Projevy kultury chudoby u Romů

Mnoho z charakteristik, které Lewis připsal lidem kultury chudoby a situaci, ve které se nalézají, lze vidět i v oblastech, kde je zvýšená koncentrace Romů. Výzkum, který byl prováděn v Brně v roce 2004 Šimíkovou, nebyl a priori zaměřen na zjištění, jestli znaky, které jsou charakteristické pro jeho koncept, se v nějaké míře vyskytují i zde. Přesto je zajímavé, že

některé znaky a charakteristiky kultury chudoby, se v rámci tohoto výzkumu podařilo potvrdit.

Nebylo výjimkou zjištění, že dochází k najímání nezaměstnaných obyvatel pouze na nějakou konkrétní práci, ale dochází i k tomu, že tato smluvně neošetřená „nádeničina“ končí bez výplaty. Pokud jsou Romové přijati do pracovních poměrů, pak jsou místa většinou špatně placená na sekundárním trhu práce. Ne zrovna ojedinělá je práce „načerno“, jak sezonní, tak dlouhodobějšího charakteru. Alarmujícím zjištěním je, že téměř 80 % domácností jsou nezaměstnaní všichni – jak rodiče, tak i dospívající či dospělé děti. Nízké platy jsou jen logickou konsekvencí typu práce, kterou respondenti vykonávají. Jedná se většinou o kopáčské či uklízecké práce. Bytová situace v těchto lokalitách je velmi nevyhovující. Není výjimkou, že v bytě 1+1 žije osm až deset lidí. Některé domy ve starší zástavbě se nacházejí v havarijním stavu, kdy bydlení v nich může být i nebezpečné. Zanedbávání údržby, nedostatek popelnic a kontejnerů se projevuje jak v samotném domě, tak i v jeho bezprostředním okolí. Není to jen záležitostí estetickou, ale především hygienickou. Odpadky představují zdravotní nebezpečí a to především pro děti. (Šimíková, 2004, s. 89-90)

O lidech kultury chudoby Lewis tvrdí, že mají silný pocit beznaděje, závislosti a vykořenění. Je pravda, že někteří respondenti se vyjadřovali ve smyslu, že jakékoli jejich snahy nevedou k pozitivnímu výsledku. Z rozhovorů vyznívala jakási bezmocnost a apatie, díky kumulovaným neúspěchům. Romové mají nedůvěru k úřadům práce i k tzv. „sociálkám“ a ke školním institucím. Není výjimkou, že romské dítě je na učilišti atakováno spolužáky. Je známo, že vzdělání není pro Romy nijak zásadní hodnotou. Příslušníci romských komunit nepovažují vzdělání za jistou vstupenku do lepšího života. Jejich hodně, kteří jsou vyučení nebo mají střední školu ale ani tak nemohou najít adekvátní zaměstnání. Cítí se diskriminováni hlavně v situacích, kdy po telefonu je vše v pořádku, ale ve chvíli, kdy přijdou na schůzku, tak dostanou zamítavou odpověď. U těchto lidí velmi rychle dochází k pocitům apatie a bezmocnosti. Je zajímavé, že z výše uvedeného textu je sice patrné, že některé znaky, které Lewis popsal jako charakteristické pro kulturu chudoby, lze nalézt i v Brně. Jsou to ale lokality, které rozhodně nejsou izolovány od života ve městě, infrastruktura zde funguje jako všude jinde a život zde vypadá podobně jako všude jinde. Ale i zde jisté nebezpečí hrozí. (Šimíková, 2004, s. 91-93)

3 Romská rodina

Pro romské společenství je rodina základní institucí. Vždy tomu tak bylo a je stále. Význam romské rodiny pro socializaci, citový a společenský život jejich příslušníků je

zpravidla větší než význam rodiny pro příslušníky majoritní společnosti. Jedním z důvodů je, že Romové jsou většinou málo zakotveni v mimorodinných společenských sítích. Romskou rodinu si bez dětí nedovedeme ani představit. V této kapitole se soustředím na otázku postavení dítěte v romské rodině, hodnotový systém romské rodiny a na odlišnosti v chování Romů

3.1 Postavení dítěte v rodině

Romové své děti velice milují. Děti jsou pro rodinu symbolem štěstí a bohatství. Jedno z romských přísloví říká „Jak nejsou děti, není štěstí“. Podle tradičního názoru je bezdětná rodina smutná, ostatním na posměch a nezřídka díky romské pověřivosti označovaná za prokletou.

Nápadnou odlišností romské rodinné výchovy je raná péče o děti. O novorozeně se stará matka, a péče o další děti přechází na starší sourozence. Matka, která většinou nedodrží doporučení lékařů a zdravotních sester (např. nepřestane kouřit ani v těhotenství, ani při kojení), se o dítě stará vzorně. Intenzivní fyzický kontakt dítěte s matkou je základem pocitu přijetí, který Romům vydrží na celý život. (Sekyt, 2003, s. 9)

Děti mají velkou volnost a prožívají všechno společně s rodiči a dalšími dospělými, kteří se právě v rodině vyskytují. Učí se tím, že se plně účastní společenského dění v komunitě a napodobuje starší sourozence nebo dospělé. Od nejútlejšího věku je většinou vychováno velmi tolerantně laskavým slovem svých prarodičů. Výchova se nezdá z vnějšího pohledu tvrdá a přísná, ale uvnitř rodiny rád je. V pubertě přebírá výchovu svých dětí do rukou otec jako hlava rodiny, pokud je v rodině přítomen. (Prokešová, 2010, s. 63) Vzhledem k velké porodnosti se dětem dostává mateřské péče poměrně krátkou dobu, protože maminka se musí brzy starat o další novorozeně.

Po narození dalšího miminka předává matka péči o batole většinou starší sestře. Romské dítě se učí většinou pouze nápodobou bez korektur. Pro členy rodiny je důležité, že mu všichni rozumí. Romové mnohem více vnímají mimoslovní komunikaci – mimiku, gesta, intonaci hlasu, hlasitost. Pro majoritu nepříliš významné nuance, ale Rom podle toho rozumí či nerozumí řečenému. To vysvětluje, proč se u dětí přicházejících do školy často shledáváme s malou slovní zásobou. Děti nerozumí výkladu ani v češtině ani v romštině. Často se potom učitelům jeví jako neinteligentní a zaostalé. (Sekyt, 2003, s. 9-10)

Dřímál (2004) uvádí, že děti prožívají své dětství pevně ukotveny v rodině, kde o ně pečují všichni její členové. Volný čas tráví děti převážně venku, ale v prostoru, který bývá kontrolován rodinou. Dětem rodiče jen málo strukturují čas a pravidla, která jim stanoví.

Nejsou to konkrétní příkazy, které by platily obecně, ale většinou souvisí se vztahy, kde hrají velkou roli okolnosti, za jaké situace nastávají.

Poslušnost a úcta ke všem starším je malým dětem v rodinách vštěpována, ale jinak je jim ponechána velká volnost. Někdy jsou tresty za neposlušnost z pohledu majority vnímány za neúměrné. Na druhou stranu romské děti nejsou trestány za řadu skutků, které majorita svým dětem netrpí (např. ničení hraček a věcí). (Sekyt, 2003, s. 9-10)

Podle Balvína (2004) malé i velké dítě žije v útulném bezpečí romské komunity. Komunita mu nabízí budoucnost, postavenou na tradicích, a ochranu před neznámým. Vzhledem k tomu, že vztahy s okolím jsou často negativní, má velký význam, že bezpečí dítěte se zakládá na soudržnosti ve společenství. Škola jako výchovná instituce v tomto smyslu, přináší zvrat v hodnotách rodinné výchovy, a priori nežádoucí. Rodiče sami mají na školu často většinou špatné vzpomínky, a tak zvažují, zda jí mají své děti svěřit. Nevidí žádný vztah mezi vzděláním dítěte a jeho ekonomickým anebo sociálním úspěchem.

Romské dětství je oproti majoritě určitě kratší. Je to dáno brzkým sexuálním životem i biologicky časnější pubertou. Další velký rozdíl souvisí s vysokou kohezí romské rodiny. Děti předčasně dozrávají, protože se od malička zúčastňují rozhovorů o záležitostech dospělých i jejich rozhodování. (Říčan, 1998, s. 104)

Bohužel, jak píše Prokešová (2010) tradiční romská velkorodina již neplní svou funkci, jak tomu bylo dříve. Znalost romské kultury, tradic a zvyků u dnešní mladé populace klesá. Začal převládat pasivní konzum „majoritní společnosti“. Děti a mládež se snaží užít si dne a jejich život se stává prázdný, bez cíle a bez motivace. S tím souvisí specifický rys romské kriminality. A tím je vysoká míra zapojení dětí a mladistvých ve městech, do okrádání chodců, cestujících a páchání domovní krádeže. V minulosti byla prostituce ve všech romských rodinách považována za nepřipustnou a nečistou. Dnes není romská prostituce pro mladé dívky a ženy ničím neobvyklým. Momentálně se největším zlem jeví, především pro olašské děti a mládež zneužívání tvrdých drog.

V důsledku rozbití tradičních rodinných vazeb se uvnitř romské komunity začaly objevovat různé deviace. Matky, kterým jsou odebírány děti, se začaly zbavovat své odpovědnosti za ně. Často jsou Romové odkázáni na sociální podporu státu a ztratili pud sebezáchovy a zodpovědnosti. (Cachová, 2009, s. 34)

3.2 Hodnotový systém romské rodiny

Romové nejsou v podstatě v rodině vychovávaní k individuální zodpovědnosti za svůj život a za své činy. Nezodpovědnost za sebe sama – v tom spočívá jejich současný problém.

Za své neúspěchy a nezdary si nenesu odpovědnost já jako svobodná lidská bytost, za to může někdo jiný. (Prokešová, 2010, s. 63)

V romské rodině nejsou věci ani jídlo něčí. Vezme si je, kdo je zrovna potřebuje. Lpět na určité věci je považováno za gádžovský způsob sobectví, což je v romské rodině nepřijatelné. Osobní vlastnictví věcí, které člověk nemá právě na sobě je v rozporu s romstvím. S tím souvisí, že Romové v rodině o nic neprosí a za nic neděkují. (Sekyt, 2003, s. 9) Zajímavý je i oproti majoritě poněkud jiný žebříček hodnot.

Za nejvyšší uznávané hodnoty jsou podle Prokešové (2010)

- Lásky v rodině a soudržnost velkorodiny
- Zdraví, ale podle romských měřítek
- Projevy úcty mezi, které patří např. vykání
- Peníze, které přinášejí momentální prožitek, což je pro Romy důležité
- Fyzická síla, ke které mají Romové nekritický obdiv, a určuje postavení ve společnosti
- Schopnost dodržet slovo, což platí jen uvnitř skupiny, protože podvést a přelstít gádža⁶ je hrdinství; důvěra Roma se získává velmi těžce a velice snadno se ztrácí
- Touha být na skvělé hmotné úrovni a vyrovnat se tak majoritní populaci, kdy často dochází ke kombinaci bídy a přepychu
- Touha vyniknout, spojená s tzv. napoleonským komplexem
- Pohostinnost, která je samozřejmostí, a odmítnutí je urážkou
- Televize, video
- Sexuální život

Znalost romského jazyka patří překvapivě mezi méně uznávané hodnoty. Romové nemají vztah k psanému slovu. Nečtou ani romské tiskoviny. O svou pověst si starost také nedělají. Důležitější je udělat první dojem. Vzdělání patří u Romů také k nižším hodnotám. Žebříček těchto hodnot musí být pro nás pouze orientační, protože autorka ho ve své knize nepodložila žádným výzkumem.

3.3 Odlišnosti v chování – temperament

Zdá se, že staletí kočovného života se odráží u některých Romů až do současnosti. Romové často žijí pro přítomný okamžik. Na budoucnost tolik nemyslí a hlavní je žít, tak abys přežil. Přesto bychom jim některé jejich vlastnosti mohli závidět.

---

⁶ Gadžo – je v romštině označení osoby jiné než romského původu

Za svou nejlepší vlastnost považují sami Romové dobrosrdečnost. Dále je to soucit a upřímnost, soudržnost, přátelskost, pohostinnost, schopnost intenzivního prožívání citů a emocí. Malá vytrvalost a trpělivost patří mezi jejich povahové zvláštnosti. Romové mají i slabou vůli, často jsou bez motivace a nemají důvod o něco usilovat. Mezi nepříjemné vlastnosti můžeme zařadit jejich nespolehlivost, někdy nesamostatnost a komplex méněcennosti. Romové se rádi předvádějí a strhávají na sebe pozornost. Občas mají sklon přeceňovat vlastní výkony a mají problém si přiznat chybu. Strach z bolesti a smrti je pro ně příznačný a celkově se více bojí. Být sám pro ně znamená být v nebezpečí. Na druhou stranu jsou mimořádně citliví vůči nespravedlnosti. Naopak svůj vztek a urážlivost si dovedou vždy omluvit. (Prokešová, 2010, s. 72)

V Evropě a celé vyspělé společnosti převládá velký individualismus lidí. Přináší to negativa a sociologové a psychologové před ním varují. Z vlastní zkušenosti vím, že pro Romy je nepochopitelné nechat někoho blízkého nebo známého na ulici (viz naši bezdomovci), nepodělit se o jídlo, i když mám doma deset strážníků. Romská soudržnost, být stále s někým a hlavně nebýt sám, je nám také hodně cizí.

Už Řičan (1998) píše o skupinové kohezi Romů. Společně rozhodovat, všechny záležitosti prohovořovat a být spolu. Důsledkem této skupinové koheze je trochu nešťastná neochota romské rodiny i širší komunity dovolit jednotlivci, aby se od ní odpoutal, měl jiný názor nebo jednal jinak. Těsná tělesná blízkost Romům nevadí. Chrání se tak před strachem. Orientace na přítomnost, citová spontánnost a živý temperament je pro ně příznačná. Naopak jim chybí disciplína, spolehlivost a vytrvalost. Romské děti mají potíže s nezáživým učením. Sportovně nadaní chlapci nejsou schopni pravidelně trénovat. Hudebně talentované děti nejsou ochotny pravidelně cvičit na hudební nástroj. Typický je pro každou utlačovanou menšinu pocit méněcennosti. Romové si ji kompenzují předváděním, arogancí a zdůrazňovaným sebevědomím.

Často se Romové chovají pro nás nepochopitelně a nelogicky. Podle přesného času se neorientují a říkají. „Čas poroučí jen bílým.“ Čas vnímají jinak. Teplé jídlo se vaří většinou jen jedenkrát denně. Každý se nají, kdy chce. Některá jídla děti úplně odmítají, ale konzumují spoustu sladkostí. Nedožedené jídlo se vyhazuje, nic se neohřívá. Podle statistického průzkumu utrácejí Romové v den výplaty 60-70 % peněz. Peníze si ale většinou před výplatou půjčují nebo nosí věci do zastavárny. Mají rádi humor. Ironické poznámky a ironii ale nechápu. (Prokešová, 2010, s. 73)

Podle Rouse (2003) bychom v kontaktu nebo v práci s Romy měli vědět i další jejich zvyky a zvláštnosti. Děti v jiném prostředí, kde jsou poprvé, nekradou, ale prostě jen tak si

vezmou, co chtějí. V daný okamžik si vezmou, co se jim líbí. Nejsou totiž zvyklé něco mít. Člověk to musí brát, že je to v duchu jejich žití pro přítomnost. Děti se často chlubí nebo chtějí „přečtyračit“ gádža. Vypadá to, že lžou, ale je to jen účelové. Dovedou se dělat hloupé a nevinné. Je to reakce na to, že jsou námi často zahrnuti do kouta. Uvádí se, že vedoucím romských dětí má být Rom. Není to ale pravda. V romských komunitách a rodinách dodnes panuje dávné kastovníctví a nevraživost. Toto nepřátelství je kolikrát silnější než mezi majoritou a Romy. Proto pokud je nějaký Rom Romy neuznáván, či dokonce zneprátelen, není spolupráce s ním a s dětmi vůbec možná. Mají jiné estetické vnímání, a proto jsou u nich v oblibě nápadné barvy. Není neobvyklé a zahanbující, že romský muž pláče.

Liégeois (2007) doplňuje, že v současné době jsou to nezřídka romské ženy, které jsou v rodině ekonomicky aktivní. Jejich úkolem je zajistit obživu a základní potřeby (strava, oblečení). Především jsou to ony, které za rodinu jednájí na úřadech či kooperují se sociálními službami. Ženy také odpovídají za vzdělání dětí, významným způsobem působí na výchovu zejména dívek, a to do doby, než se provdají. To dává ženám v romské rodině specifické postavení: žena je nositelkou tradic, které uchovává a vede k jejich realizaci další generace. Vzhledem ke svému postavení v rodině a jejímu vlivu na chod rodiny se také často stává nositelkou změn. Muži setrvávají na své pozici ochránce rodiny vůči vnějšímu světu. V rodině příliš nepobývají. Snaží se zajistit živobytí, a to formou různých zakázek a příležitostí k práci či zisku, ne vždy legálního. Udržují vnější vztahy rodiny s širším okolím.

Proč jsou Romové neschopni přizpůsobit se společnosti, ve které žijí již celá staletí? Jedna z možných odpovědí je ta, že asi jen stěží se lze přizpůsobit společnosti, která nás stále odmítá. Na druhou stranu je možné se aspoň pokusit „zavděčit“ se dané společnosti a chovat se jinak. Vnímat i své povinnosti a neprosazovat jen svá práva. (Prokešová, 2010, s. 74) V tomto s autorkou nesouhlasím, protože si nemyslím, že Romové prosazují jen svá práva. Naopak mám pocit, že se některým nespravedlnostem neumí bránit.

Všechny výše zmíněné charakteristiky Romů musíme brát jen obecně a nemůžeme je chápat jako vždy platné, což by nás mohlo vést k stereotypům⁷. To, co platí o každém z nás, že jsme určitý lidský „originál“, platí samozřejmě i o Romech. Nerada bych, aby z této kapitoly vyznělo, že všichni Romové musí mít charakter, jaký je zde prezentován.

---

⁷Stereotyp – je společensky zakořeněný soubor představ o člověku nebo skupině lidí, který významně ovlivňuje vnímání, hodnocení i postoje vůči nim

4 Romské děti a sociální vyloučení

Jak píše Trachtová (2012) nejvíce ohrožené specifickou kulturou sociálně vyloučené lokality jsou děti. Ony samy nejsou prakticky vůbec schopny změnit svoji situaci. Ale důsledky života v sociálním vyloučení dopadají právě na ně mnohem více než na dospělé.

Podstatné je si uvědomit, že děti nejsou pouze samostatnými jedinci, ale i členy kultury a sociální skupiny, ve které žijí. Z toho vyplývá, že se specifické lidské kulturní prostředí, v tomto případě prostředí sociálně vyloučené lokality, stává nezaměnitelnou podmínkou při emocionálním, charakterovém a sociálním vývoji dítěte se všemi svými následky. (Morvayová, 2008).

V následujících podkapitolách shrnu výsledky kvalitativního šetření na téma Podmínky výchovy v romských sociálně vyloučených rodinách. Výzkum provedl P. Navrátil a M. Šišláková již v roce 2003 v sociálně vyloučených lokalitách v Brně. Pracuji v Sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi a myslím si, že i když tento výzkum není nový, situace se v sociálně vyloučených lokalitách výrazně nezměnila. V jednotlivých podkapitolách zmíním fakta i jiných autorů, pokud s tématem souvisí.

4.1 Základní péče

Základní charakteristikou romských sociálně vyloučených rodin je materiální deprivace. Ta se projevuje především nedostatkem financí, špatnými bytovými podmínkami, nedostatečnou hygienou a v neposlední řadě také v chudé stravě. Při přijetí do školy má dítě ztíženo sociální začlenění jak do dětského kolektivu, tak ve vztahu k plnění školních povinností. V dětském kolektivu jsou pravděpodobné efekty stigmatizace, které souvisí s hygienou, se způsobem odívání atp. Při plnění školních povinností mají děti problémy, které způsobují stísněné bytové podmínky i nedostatečná a neadekvátní výživa. Ta může narušovat psychofyzický vývoj dítěte. Omezené podmínky pro poskytování základní péče jsou pravděpodobně jedním z hlavních limitů, který snižuje potenci romských dětí začlenit se, a to jak v krátkodobé i dlouhodobé perspektivě. (Navrátil, Šišláková in Sirovátka, 2004, s. 154)

4.2 Emoční vřelost

Děti jsou v popisovaných rodinách významnou hodnotou. Rodiče mají ke svým dětem vřelé citové pouto, které se projevuje odlišně od vztahů rodičů a dětí v majoritních rodinách. Specifikem je bezprostřednost a vyšší emotivita a častější fyzický kontakt mezi matkou a dítětem. Z hlediska začlenění těchto dětí je takový vztah rodičů dobrým východiskem, ale má i své stinné stránky. Odvrácenou stránku silného citového pouta označujeme jako opičí lásku.

Nezřídka se v rodinách stává, že v důsledku „lásky“ k dítěti po něm není vyžadováno plnění povinností jako například vstávání do školy. Potom se emoční pouto může stát překážkou v začlenění dítěte a důvodem jeho neúspěchů. (Navrátil, Šišlákova in Sirovátka, 2004, s. 154-155)

4.3 Stimulace

Silné emoční pouto a důraz na sociální soudržnost rodiny umožní dítěti brzké začlenění do života vlastní primární skupiny. Před nástupem do školy jsou jejich sociální kompetence v určitém smyslu vyvinuty více, než u dětí ne-Romů ve stejném věku. Nemají problém přirozeně navazovat kontakty a komunikaci s dospělými a většinou se nestydí. Svět romských dětí se brzy stává identický se světem dospělých. Malý důraz na dodržování pravidel a plnění povinností je slabou stránkou stimulace v těchto rodinách. Oslabená sociální kontrola, která umožňovala výchovu dětí v tradičních romských komunitách, v současnosti působí spíše problémy. V oblasti intelektového vývoje mají děti také malou míru stimulace. Děti ze sociálně vyloučených rodin často neumí zacházet s psacími potřebami, rodiče je neučí hrát hry a nečtou s nimi pohádky. Velmi závažné jsou důsledky špatné jazykové stimulace. Děti si sice obvykle osvojí základy českého jazyka, ale jejich znalost jazyka zůstane bazální v důsledku malé znalosti českého jazyka u rodičů. Z pohledu začlenění dětí do školního prostředí jsou zdrojem četných bariér především nedostatečně rozvinuté intelektové schopnosti. Zejména nedostatečně zvládnutý český jazyk i nižší schopnost abstrakce. (Navrátil, Šišlákova in Sirovátka, 2004, s. 155)

Vzájemná slučitelnost prostředí školy a toho, co se v ní zprostředkovává s původním sociálně kulturním zázemím dítěte je různá. Rozdíl mezi běžným školním prostředím v České republice a prostředím sociálně vyloučené lokality je poměrně významný. Školní neúspěch je velmi často u dětí z lokalit téměř předurčen a je nutné chápat jej komplexně a v kontextu celé řady faktorů. Souvisí to s jejich mechanismem primárního sociálního učení a následného sociálního vylučování ze širší společnosti nebo jeho potvrzování. (Morvayová, 2008, s. 31, [on-line])

4.4 Výchova a vedení

Výchovu v rodinách výrazně ovlivňuje pojetí času. Čas zde nehraje roli organizačního prvku a děti nejsou vedeny k provedení aktivit v pravidelných intervalech. Výchovné klima je poznamenáno slabou motivovaností k překonávání překážek, neplánovitostí a dezorganizací. Děti jsou disciplinovány spíše nahodile jen v omezené míře, hranice jsou jim vymezovány

nesystematicky a impulsivně. Jsou jen málo vedeny k úctě vůči autoritě, i rodičovské. Tresty dětí jsou zejména fyzické, nepromyšlené, které si nekladou výchovné cíle. Pojetí výchovy je zjevnou příčinou mnoha bariér, které brání sociálnímu začlenění dětí z těchto rodin. Ve škole a později i v zaměstnání se počítá se schopností systematické a načasované aktivity, s dovedností odkládat uspokojení vlastních potřeb a ochotu bojovat s překážkami. Bohužel děti ze sociálně vyloučených lokalit nejsou vedeny k žádné z těchto kompetencí. Domníváme se, že zde rodiči zůstávají svým dětem nejvíce dlužní. (Navrátil, Šišláková in Sirovátka, 2004, s. 155)

Romské dítě, které vyrůstá s rodiči v sociálně vyloučené lokalitě, má většinou oba rodiče nezaměstnané. Veškerý jejich čas není tak striktně strukturovaný jako v rodinách, ve kterých rodiče většinu dne pracují. Ti diferencují mezi tzv. vázaným a volným časem. Tato skutečnost je jedním z hlavních důvodů, proč v romských dětech není utvářen smysl pro časovou souslednost, která vytváří základ denního režimu. Děti nemají povědomí o posloupnostech určitých aktivit. (Němec, Vojtová, 2009, s. 30-31)

4.5 Stabilita

Stabilita se týká materiální deprivace, o které jsme se zmiňovali v bodě „základní péče“. Významnou složkou je i kolektivní (rodinná) identita. Romové jsou ke své rodině připoutáni díky silné rodinné kohezi. Jejím přínosem je vzájemná solidarita, poskytování pocitu sounáležitosti, ale jejím rubem je výraznější sociální kontrola, nižší míra individuální svobody a autonomie. V důsledku modernizačních procesů dochází k rozkladu romských komunit, které ztrácejí vlastní identitu, aniž by získaly novou. Paradoxně začleňování romských dětí ze sociálně vyloučených rodin neprospívá ani silná rodinná koheze, ani její pozvolné narušování. (Navrátil, Šišláková in Sirovátka, 2004, s. 155-156)

4.6 Současná situace

A nyní poslední výzkumy, které ukazují v některých oblastech zlepšení situace, ale v jiných určitou stagnaci.

Děti, které pocházely z nepodnětného prostředí a zejména děti romského etnika byly dříve nadměrně diagnostikovány jako děti s lehkým mentálním postižením a byly vzdělávány v praktických školách. Po novele Školského zákona se situace zlepšila, ale začala se vytvářet diskriminace prostorová, a vznikat segregované školy. Z výzkumů vyplývá, že pokud je na škole více jak 50 % romských žáků, je kvalita vzdělání nižší. Absolventi svou vzdělávací dráhu většinou ukončí základním vzděláním nebo nejvýše navštěvují odborná učiliště. Zde

však vzhledem k nižší kvalitě základního vzdělání romské děti nestíhají a studium nedokončí. (Karvayová, 2019, [on-line]) Romské děti vyrůstající v sociálně vyloučené lokalitě se přesunuly ze zvláštních škol do etnicky homogenních škol.

Podíl dětí ze sociálně vyloučených lokalit, které se vzdělávají v etnicky homogenních školách klesá a v porovnání s rokem 2006 se situace zlepšila. Přesto je situace alarmující, protože 22 % ze všech žáků vyrůstajících v sociálně vyloučené lokalitě se vzdělává právě v silně etnicky homogenních školách. Tyto školy se podobají dřívějším zvláštním školám. Děti se nejen v místě bydliště, ale ani ve škole nesetkávají s dětmi z lépe postavených či více vzdělaných rodin. Především v případě romských dětí je přítomna problematika diskriminace a jejich přerazování mimo hlavní vzdělávací proud. (GAC, 2015, s. 79 – 80 [on-line]) K zamyšlení je stále vysoký podíl dospělých se základním vzděláním. Procenta týkající se romské populace jsou opravdu vysoká.

Podle Analýzy sociálně vyloučených lokalit v České republice realizované společností GAC v roce 2015 ukončila většina dospělých obyvatel žijících v sociálně vyloučených lokalitách vzdělávání základním vzděláním. Pouze základní vzdělání má asi 7,5 obyvatel z 10. V lokalitách, kde Romové tvoří menšinu, žije takových lidí 70 procent, v čistě romských lokalitách je situace ještě horší, zde žije 80 procent. Nejvíce osob se základním vzděláním nalezneme v lokalitách velkých měst. (GAC, 2015, s. 77 [on-line]) V dokumentu Vlády ČR Doporučení národní romské platformy III pro implementaci Strategie romské integrace do roku 2020 se uvádí: „Alarmujícím zjištěním byla skutečnost, že terénní sociální pracovníci upozornili na velký počet negramotných rodičů ve věku 30 let a výše. Tato skupina lidí jsou ve větší míře absolventi bývalých zvláštních škol. Faktem je, že se v praxi opravdu umí jen podepsat a nejsou schopni porozumět běžnému textu.“ (Vláda ČR. Doporučení národní romské platformy III pro implementaci Strategie romské integrace do roku 2020. 2018, s. 23 [on-line]) Ve vzdělávání dětí dochází k porušování práv.

Dalším problémem vzdělávání dětí ze sociálně vyloučených lokalit, zejména Romů, je porušování práv a diskriminace v přístupu ke vzdělání. V ČR je 12 výhradně romských škol (statistika z r. 2017) a dalších 24 škol, kde je 75 % romských žáků. (Votavová, 2017, [on-line]) Ve výroční zprávě za rok 2016 upozornila Veřejná ochránkyně práv na problém segregace. Romské děti jsou často školským zařízením odmítány neoficiálně, ředitelé a ředitelky nevyhotoví písemné rozhodnutí a pouze sdělí, že přijetí žáka jim neumožňuje naplněná kapacita školy. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016, s. 31, [on-line]) Sociální pracovníce, které pracují v sociálně vyloučené lokalitě v Brně - „Cejl“ ví o segregaci ve školství právě v této lokalitě.

Většina romských dětí navštěvuje jednu ze tří základních škol poblíž sociálně vyloučené lokality. S tím souvisí, že v současnosti příslušníci střední třídy své děti na tyto školy vůbec nezapisují. Kvůli předsudkům a strachu, že tyto školy neposkytují kvalitní vzdělání. (Bucháčková, 2014, s. 17) Na tuto situaci upozorňoval už Hirt a Jakoubek ve své knize „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení z roku 2006.

Nejdrastičtější formy diskriminace, jako například umístování romských žáků do zvláštních kol, se postupně vytrácejí. Další subtilnější příčiny romského deficitu ve vzdělání přetrvávají. V mnoha lokalitách začaly základní školy podporovat romské žáky vytvářením tzv. komunitní atmosféry. Otevřely přípravné ročníky, zaměstnaly romské asistenty a nabízí zájmové kroužky atraktivní pro romské děti. I když jde v porovnání s devadesátými léty o zlepšení, má koncept komunitních škol svá úskalí. Jsou zaváděny například přípravné ročníky, což je pro neromské rodiče jasným signálem, že se škola specializuje na Romy. Proto z takové školy většina neromských žáků odejde. Rodiče těchto dětí nejsou zákonitě xenofobní, ale možná se jen obávají zpomalení výuky v důsledku vyššího zastoupení sociálně znevýhodněných žáků. Jejich očekávání se bohužel vždy potvrdí. Jakmile neromští žáci odejdou, tempo vyučování se výrazně zpomalí, protože romští žáci jsou handicapováni nízkým vzděláním svých rodičů a ekonomickými, kulturními nebo jazykovými překážkami. Segregace zapříčiněná tímto mechanismem může být stejně škodlivá jako umístování do zvláštních škol. Komunitní školy často rezignují na standardní osnovy a vyučují na základě zjednodušených osnov. Důsledkem je, že skoro žádní absolventi komunitních škol nedosáhnou středního vzdělání. Pro romské rodiče je často těžké plně si uvědomit nízkou kvalitu výuky. Znamky nejsou směrodatné, a rodiče nejsou schopni přímo posoudit kvalitu vyučování, jelikož jsou sami nevzděláni. (Hirt, Jakoubek, 2006, s. 95) Děti ze sociálně vyloučených lokalit mohou narážet i na problém komunikace s dospělými.

Ze svého prostředí je dítě zvyklé komunikovat s dospělými jako se sobě rovnými. V rodinách žijících v prostředí sociálního vyloučení bývá zvykem zacházet s dětmi jako s dospělými. Dítě je přítomno všem hovorům, nic se před ním neutajuje, neskrývá. Dítě pak nedokáže rozlišovat, co před kým říkat má a nemá, co se sluší a nesluší. Není zvyklé na jednání s formálními autoritami a neví proto, že s některými lidmi je třeba mluvit jinak než s jinými. Že některým lidem se něco neříká, před někým nemluvíme sprostě a že dospělé je třeba pozdravit. S něčím takovým se doposud nesešlo a je to pro něj nové. (Ministerstvo vnitra. Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení. 2010. s. 32 [on-line])

Metodika Úřadu vlády pro Práci s rodinami v sociálně vyloučených lokalitách pojmenovává zdejší problémy a přináší nástin možného řešení.

Kromě problémů s neplacením nájmu a dluhů na nájmem, jsou to i náklady spojené s pobytem dítěte ve škole nebo mateřské školce. Odborníci vedou rodiny k opětovnému placení závazků spojených s bydlením atd. Učí rodiny, které nemají potřebné kompetence, k správnému využití příjmů. Řeší v rodinách skryté záškoláctví (kryté rodiči), ale i klasické záškoláctví. V oblasti toxikomanie, jsou důležité poradenské programy a preventivní činnost a zároveň snižování nebo minimalizace poškození drogami u osob, které v současnosti drogy užívají. Prostituce a kriminalita se řeší poradenstvím a spoluprací v oblasti sociální prevence. Možnosti dalšího vzdělávání zajišťují nízkoprahové kluby a předškolní kluby pro děti mladší šesti let. V nízkoprahových zařízeních je možnost využít programů doučování. Nezaměstnanost se řeší zapojováním nezaměstnaných klientů do prací, které jsou prospěšné pro komunitu. Účelem je v klientovi probudit a udržovat pracovní návyky. V sociálně vyloučených lokalitách vznikají celé rodiny dlouhodobě nezaměstnaných, které své „sociální vzorce“ přenášejí i na své děti. (Hrubeš, 2014, s. 19, [on-line])

5 Výzkum

V empirické části diplomové práce budou detailněji popsány výzkumné metody a postupy, které byly použity při sběru dat. Na závěr výzkumné části budou shrnuty výsledky, ke kterým jsem dospěla. Výsledkem by měly být možné důvody sociálního vyloučení romských dětí z pohledu romských rodin v porovnání s pohledem sociálních pracovníků. Pro zpracování diplomové práce, jsem se vzhledem ke zvolenému tématu rozhodla pro kvalitativní výzkum.

5.1 Cíl výzkumu a výzkumná otázka

Na začátku výzkumu jsem si definovala výzkumné cíle, ve kterých jsem přesně formulovala to, co bych v této práci chtěla zkoumat. Všechny další kroky výzkumu se odvíjejí od tohoto základu. (Gavora, 2000, s. 13) Formulovala jsem také hlavní výzkumné otázky. Cíle výzkumu a výzkumné otázky jsou určitý kompas, podle kterého bychom se v průběhu celého výzkumu měli orientovat. Zároveň bychom měli sledovat, jestli dané cíle naplňujeme, či nikoli. (Šedřová, 2007, s. 63)

Maxwell (dle Švaříček, Šedřová, 2007) rozlišuje tři základní typy cílů: a) intelektuální – jak projekt přispěje k rozšíření odborného poznání, b) praktický – zda-li mohou být výsledky využity praktickým způsobem, c) personální – jak práce na projektu obohatí výzkumníka samotného. Na základě tohoto konceptu jsem si vymezila cíle své práce, neboť Šedřová (2007) upozorňuje na fakt, že není vhodné vybrat si pouze jeden cíl. Lepší je, pokud

řešením určitého výzkumného projektu naplňujeme více cílů. Cíle na sebe musí navazovat, tedy dosažením jednoho z nich, se musíme přiblížit dosažení i těch ostatních.

1. Intelektuální cíl:

Cílem výzkumu je zjistit, jak romské rodiny vnímají důvody sociálního vyloučení romských dětí. Výzkumná zjištění následně budu reflektovat v kontextu nálezů výzkumu, který jsem provedla v rámci přípravy bakalářské práce, a který se zaměřoval na zjištění, co vnímají sociální pracovníci jako důvody sociálního vyloučení romských dětí.

2. Praktický cíl:

Poznatky z této práce mohou být využity pro zkvalitnění práce ve vybrané sociální službě a k lepšímu pochopení stávajících problémů těchto rodin. Informace pomohou i k hlubšímu porozumění problémů vybrané cílové skupiny.

3. Personální cíl:

V současné době pracuji v sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi v dané sociálně vyloučené lokalitě. Mám k této problematice blízký vztah a získané informace mi jistě budou přínosem.

Součástí výzkumu je také stanovení výzkumných otázek, které představují jádro každého výzkumného šetření, a plní dvě důležité funkce: ukazují cestu, kterým směrem se bude výzkum ubírat, a také pomáhají zaměřit výzkum tak, aby přinesl výsledky, které jsou ve vztahu se stanovenými cíli i se stanoveným výzkumným problémem. (Šed'ová, 2014, s. 69) Výzkumné otázky tedy mohou výzkumníkovi pomoci začít s výzkumem, a zároveň mu usnadní během výzkumného procesu zůstat zaměřený na jeho předmět. (Corbinová, Strauss, 1999, s. 25)

Hlavní výzkumná otázka zní. Jaké jsou možné důvody sociálního vyloučení romských dětí z pohledu romských rodin? Sociálně vyloučená oblast se nachází na rozhraní městských části Brno – sever a Brno – střed a patří sem ulice Bratislavská, Francouzská, Cejl, Příční, Stará a Milady Horákové. Na tomto území žije podle odhadů 8-10 tisíc Romů. (Identifikace sociálně vyloučených lokalit a zpracování jejich mapy ve městě Brně, 2008, s. 18[on-line])

Romské rodiny mi pomohla vybrat vedoucí naší sociálně aktivizační služby, která v této sociálně vyloučené lokalitě pracuje již dvacet let. Některé rodiny zná velmi dobře a dokáže lépe odhadnout, kdo je schopen komunikace a spolupráce. Jako romskou rodinu jsem považovala rodinu, která se sama za Romy označovala, mluvila mezi sebou romsky a žila ve společné domácnosti. Většina z nich byly maminky dětí a její druh nebo manžel, jedna z respondentek byla babička, která se svým synem a dcerou vychovávala pět vnoučat. Muži se rozhovorů nezúčastnili, většina z nich v době rozhovorů nebyla doma, byli v zaměstnání,

jeden z nich byl ve výkonu trestu odnětí svobody. Pokud při rozhovorech byli v domácnosti, tak se aktivně nezapojovali. Nepředpokládala jsem, že se výzkumu zúčastní, protože nejsou tolik komunikativní a v rámci sociálně aktivizační služby pracují většinou jen s maminkami a dětmi. Ženy mě více znaly a byly ochotné se mnou hovořit. Otázky výzkumu se pak týkaly důvodů, projevů a důsledků sociálního vyloučení romských dětí.

5.2 Použité výzkumné metody

Jak jsem teoretické části diplomové práce, pro svůj výzkum jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu. Důvodem je, že kvalitativní výzkum považuji za spíše užší a schopný problém lépe postihnout.

Kvalitativním výzkumem rozumíme výzkum, u kterého se výsledků nedosahuje prostřednictvím statistických procedur, nebo ostatních forem kvantifikace. Je to výzkum týkající se života lidí, chování, ale i chodu organizací, vzájemných vztahů nebo společenských hnutí. Používá se při odhalování a porozumění tomu, o čem ještě moc nevíme nebo k získávání detailních informací. (Corbinová, Strauss, 1999, s. 10).

Při provádění této formy výzkumu, je důležité stanovit si na začátku téma a základní výzkumné otázky. Výzkumník rozebírá a zjišťuje jakékoliv informace, které přispívají k osvětlení výzkumných otázek. Pracuje přímo v terénu a seznamuje se s novými lidmi. V rámci vybraného typu výzkumu probíhá v delším časovém období sběr dat a jejich analýza. (Hendl, 2008, s. 48)

Porozumět člověku a pochopit jeho vlastní pohled na danou problematiku je hlavním cílem kvalitativního výzkumu. Dle zásad tohoto typu výzkumu je každý člověk nebo skupina lidí jedinečná. Každý jedinec disponuje vlastnostmi, kterými se podstatně liší od jiného člověka nebo skupin. (Gavora, 2000, s. 33) Po nasbírání dostatečného množství dat, začíná výzkumník pátrat po pravidelnostech, které tato data nabízejí. Formuluje předběžné závěry, pro které hledá další oporu v datech. Výstupem se může stát formulace nové hypotézy či teorie, která se na základě kvalitativního výzkumu nemůže zobecňovat. Jsou platné jen pro vzorek, na kterém byla data získána. (Švaříček, 2007, s. 24 - 25)

5.3 Etické otázky výzkumu

Prakticky v rámci každého výzkumu je nutné řešit určité etické otázky. V kvalitativním výzkumu, který zkoumá člověka, a jeho působení bychom měli zvažovat důsledky zejména uveřejněním závěrů. Etické zásady jsou formulovány v obecné rovině, v rovině principů. Mezi základní principy patří důvěrnost, poučený souhlas nebo zpřístupnění

práce všem účastníkům výzkumu. (Švaříček, 2014, s. 43-44) Hendl (2008) zároveň upozorňuje na potřebu věnovat se během výzkumu etickým otázkám. Badatel by se měl zaměřit i na ochranu soukromí zkoumané osoby a na její emoční bezpečí.

Všichni účastníci výzkumu jsou pro účely této práce vedeni anonymně a budu je uvádět pod označením respondentka č. 1-6. Před zahájením výzkumu jsem od zúčastněných dostala souhlas s jeho realizací. Uvědomovala jsem si, že témata jsou pro respondentky hodně citlivá a je třeba otázky klást opatrně s důrazem na to, abych se jich nějakým způsobem nedotkla. Jistě všechny maminky mají své děti velmi rády a snaží se jim dát to nejlepší, co mohou. Nechtěla jsem, aby na závěr rozhovoru měly pocit, že jejich děti se mají hůře než naše děti. Během své práce se je vždy snažím hodně povzbuzovat, každý úspěch jejich dětí ocením a pochválím. Hlavně se snažím vyvarovat, jakéhokoliv srovnávání s dětmi majoritního etnika a toho jsem se držela i při vedení výzkumného rozhovoru.

5.4 Metoda sběru dat

Jako nejlepší metoda sběru dat se mi od začátku jevil polostrukturovaný rozhovor, protože předmětem práce je třeba zjistit subjektivní názor člověka na určitý problém. Ve své práci jsem ho při získávání informací od respondentek použila. Jak uvádí Švaříček (2007), rozhovor je nejvíce používanou metodou sběru dat v kvalitativním výzkumu. Používá se pro něj označení hloubkový rozhovor (in-depth interview). Můžeme ho definovat jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním výzkumníkem pomocí několika otevřených otázek.

Začátku a konci rozhovoru je třeba věnovat zvláštní pozornost. Na začátku dotazování je nutné prolomit případné psychické bariéry a na konci rozhovoru můžeme ještě získat důležité informace. (Hendl 2005, s. 167)

Strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami je sestaven z řady pečlivě formulovaných otázek. Jednotliví respondenti na ně odpovídají. (Hendl, 2005, s. 173)

Otázky, které jsem respondentkám kladla, byly zaměřené na tři okruhy a to na důvody, projevy a důsledky sociálního vyloučení romských dětí.

5.5 Výběr respondentek

Jak jsem již zmínila při operacionalizaci hlavní výzkumné otázky, rozhovorů se zúčastnily pouze ženy. Role ženy-matky je v rodině spjata s výchovou a vedením dětí, proto se mi pro zjištění cíle práce, zdál pohled žen, jako dostačující.

Respondentky jsem oslovila v rámci sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, kterou v naší neziskové organizaci vykonávám. Většinu rodin navštěvuji pravidelně nebo jsou to rodiny, které navštěvuji kolegyně. Pro potřeby výzkumu jsem si s respondentkami sjednala zvláštní návštěvu v rodině, kdy proběhl rozhovor. I přesto, že mě respondentky poměrně dobře znají, narazila jsem u nich na nespolehlivost, kdy jsem je v domluvenou hodinu nezastihla doma nebo jsem je naopak zastihla, při odchodu z domácnosti. Musela jsem se s nimi tedy domlouvat na další termín schůzky. Rozhovor jsem si pouze zapisovala, protože od své vedoucí pracovnice jsem byla upozorněna, že respondentky nechtějí mluvit na diktafon nebo nesouhlasí s nahráváním rozhovorů. Je to dáno tím, že v této sociálně vyloučené lokalitě dochází často k různým výzkumům, které provádějí středoškolští nebo vysokoškolští studenti a Romové jsou už velmi nedůvěřiví.

Respondentka č. 1- tři děti, 2009, 2011, 2016.

Respondentka č. 2- babička starající se se synem o jeho pět dětí; maminka drogově závislá o děti se nestará; 2005, 2007, 2008, 2011 a 2015.

Respondentka č. 3- maminka v částečném invalidním důchodu (3x týdně dialýza) pět dětí; 2007, 2008, 2011, 2013, 2016

Respondentka č. 4- šest dětí; 2005, 2007, 2008, 2010, 2015,2017

Respondentka č. 5- šest dětí; druh ve výkonu trestu odnětí svobody; 2005, 2007, 2008, 2009, 2016,2017

Respondentka č. 6- dvě děti, 2010,2016

5.6 Způsob zpracování dat

V této části výzkumu technicky zpracováváme data a připravujeme je pro analýzu. Vzhledem ke kvalitativně vedenému výzkumu jsem k analýze dat přistoupila metodou otevřeného kódování. Otevřené kódování je v kvalitativním výzkumu poměrně velmi efektivním a universálním způsobem k zahájení analýzy získaných dat. (Šedřová in Švaříček, 2007, s. 211)

Vše probíhá tak, že výzkumník provádí otevřené kódování prvním průchodem daty, lokalizuje témata v textu a přiřazuje jim označení. (Hendl, 2008, s. 247)

Znamená to, že analyzovaný text, rozdělíme na jednotky. Jednotkou se může stát slovo, sekvence slov, věta nebo odstavec, které přidělíme nějaký kód. Kódem rozumíme krátkou frázi či slovo, který nějakým způsobem vystihuje určitý typ a odlišuje ho od ostatních.(Šedřová in Švaříček, 2007, s. 212) Podle výše popsaného postupu jsem přistoupila

k analýze získaných dat v rámci mého výzkumu. Rozhovory jsem rozdělila na určité jednotky, kterým byl přiřazen kód, který nejlépe vystihoval podstatu textu. Po skončení kódování všech textů jsem vytvořila jejich seznam. Na základě tohoto seznamu jsem přistoupila k systematické kategorizaci. Vytvořila jsem kategorie kódů podle jejich podobnosti.

6 Výsledky analýzy

Romské ženy, se kterými jsem hovořila, vůbec nedokázaly pochopit, co to vlastně je sociální vyloučení, i když jsem se jim to snažila vysvětlit. Neměly pocit, že by jejich děti žily nějak jinak než naše děti, že by prostředí, ve kterém žijí, nebylo pěkné apod. Vše, co se týkalo dětí, bylo v pořádku. Často jsem se při rozhovorech pohybovala na dost „tenkém ledu“ a měla jsem strach, abych respondentku něčím neurazila nebo aby mě nevyhodila. V porovnání se sociálními pracovníci byly rozhovory velmi krátké a chudé. Zhodnocení výzkumu se ale budu věnovat až v závěru práce. Myslím si totiž, že málo informací od respondentek ovlivnilo více faktorů.

6.1 Jaké jsou důvody sociálního vyloučení romských dětí?

Jak píše výše v podkapitole Způsob zpracování dat, tak jsem data získaná na hlavní výzkumnou otázku rozdělila do kódů, které jsem podle podobnosti přiřadila ke kategoriím.

Jako první kategorii jsem vybrala **chudobu**. Respondentky sice přímo o chudobě a o jejím vlivu na situaci dětí nehovoří. Dá se ale předpokládat, že když jsou zadlužené a pobírají jen sociální dávky, tak nemohou mít dostatek peněz pro běžné potřeby. A je otázkou, jak se to projevuje právě na dětech. Bohužel se tato kategorie objevuje u všech respondentek. Jako příklad uvedu respondentku č. 4, která se zmiňuje: „*Manžel je na mateřské, já mám neschopenku (invalidní důchod 3x týdně dialýza). My jsme teď žádali o zvýšení příspěvku na péči na druhý stupeň, ale nedali nám ho. Já když přijdu z dialýzy tak musím ležet, je mi špatně. A kdo se má starat o děcka? Byli tady a nedali mi ho.*“ (resp. č. 4) Ostatní respondentky mluví o práci „na černo“, která se týká většinou mužů. To je vystavuje nebezpečí, že je někdo na úřadu práce nahlásí a budou vyřazeni z evidence uchazečů o zaměstnání a nebude za ně hrazeno povinné zdravotní pojištění. A to nemluvíme o riziku v případě zranění při nelegální práci, kdy za ně zaměstnavatel neodvádí žádné zdravotní pojištění. Pokuta za umožnění výkonu nelegální práce je až 10 000 000 Kč a dotyčný se může na úřadu práce hlásit do zařazení do evidence o zaměstnání až za půl roku. Přes všechna tato rizika je mezi Romy práce „na černo“ běžnou záležitostí. Jak potvrzuje respondentka č. 5: „*...mají ty exekuce, tak pracujou na černo. Všechno by jim sebrali.*“ (resp. č. 5)

Další kategorie je **bydlení**, které jen některé respondentky označují za nevyhovující. V příloze diplomové práce jsou základní otázky rozhovorů. Zde byly otázky směřované na vybavenost bytů, kvalitu bydlení a celkové prostředí, ve kterém se děti pohybují. Respondentky naznačují, že „jejich“ bydlení není normální, ale nedovedou to více specifikovat. Respondentka č. 1 uvádí: „*Jinde bych chtěla bydlet, ale ne tady, to je špatná ulic. Já jsem hledala byt jinde, abych bydlela jako normálně. Já nevím, proč nemůžu bydlet, jako slušný lidi. Byty jsou, a je jich hodně, ale ne pro nás. Mám žádost na bytáku na sociální byt, ale nevím.*“ (resp. č. 1) Všechny mají malé děti, tak je jasné, že jim vadí např. rozbité elektrické zásuvky, studená voda a celkově špatný stav bytů. Některé respondentky si uvědomují, že ačkoliv platí řádně nájemné, nedostává se jim ze strany majitelů bytů pravidelná údržba a pomoc při nečekaných poruchách v domácnosti. Ve svých výpovědích tyto skutečnosti potvrzují respondentky č. 2 a č. 4: „*Nejsem spokojená, hodně velký nájem platíme a neopravují tady nic, dveře starý, koupelna stará a jen peníze chtějí. Radši jinde bysme bydleli, nějaký větší byt, aspoň tři pokoje.*“ (resp. č. 2) „*Nejsu spokojená, nemám teplu vodu v kuchyni. Nic nám tu neudělají, jen nájem platíme, ani zásuvky nám neopraví. Všecko sem hlásila, mám malý děti, ale neudělají nic.*“ (resp. č. 4) Na druhou stranu z našeho pohledu špatně zařízené byty, někdy i nefunkční elektrický sporák, ale tři z respondentek jsou spokojené. Jedna uvádí i příklad z předchozího bydliště, kde měli potkany. Opravdu si nedovedu představit, že by se naše děti pohybovaly v bytech, kde jsou potkani, ale pro Romy to až tak neobvyklé není, protože se o nich zmiňuje i jiná respondentka v souvislosti s okolím bytů. Respondentky č. 3 a 5 vyjadřují spokojenost se svým současným bydlením: „*Jo byty jsou dobře zařízený, jo všechno máme – koupelku, záchod, sporák mi jde, jen dvě plotny jsou rozbitý, ty velký. Byty jsou dobrý.*“ (resp. č. 3) „*Byt je pěkný, jsem spokojená. Na Hybešce byli potkani.*“ (resp. č. 5)

Z výše uvedených výpovědí se ukazuje, že některé Romky jsou spokojené s kvalitou bytů. Na co si ale stěžuje většina, tak je to okolí bytů a společné prostory, ve kterých se jejich děti pohybují. Kategorii jsem nazvala **sousedství**. Opět jedna respondentka mluví o potkanech, které viděla na dvoře pavlačového domu. Na stejném dvoře, kde si její a ostatní děti z domu odpoledne, když přijdou ze školy, hrají: „*Na Bratislavské? To je hrůza pani. Já jsem se dívala z okna (bydlí v přízemí) a tam běhali potkani, takový velký (ukazuje mi velikost), normálně rano, když jsem holky dala do školy. Chodby jsou počůraný, odpadky hází z oken, všude binec, nábytky rozbitý na dvoře.*“ (resp. č. 1) O problémech s drogově závislými mluvila jen jedna respondentka, ale je to velký problém celé zdejší vyloučené lokality. Nikdo si se situací neví rady. A podle neziskové organizace Podané ruce se věková hranice u

uživatelů drog snižuje a romské děti patří mezi ně: „*Holka, kde bydlí, to je hrozný. Tam na dvoře a na schodech sedí samí drogaři. A děcka tam kolem chodí. Není to tam dobrý pro děcka, ta špína a naděláno všude.*“ (resp. č. 2) Potíže s úklidem odpadků do popelnic souvisí jistě i s výskytem potkanů. Pro děti je to nepříjemné, ale co dělat s problémovými sousedy: „*Tady samý, bordel kolem popelnic oni to nesyponou dovnitř, ale tak kolem to dávají. Ja nevim proč?*“ (resp. č. 4) Jedna z respondentek si vzpomněla, že jsou blízko jejího bydliště hřiště pro děti. Jak se zdá Romky nejsou zvyklé je využívat: „*...ale hřiště tu sou pro děcka, ale moc tam nechodí s nima.*“ (resp. č. 5)

Překvapivé zjištění bylo, že Romové jsou nespokojeni, že žijí v sociálně vyloučené lokalitě pohromadě. Je to dáno nesnášenlivostí různých romských skupin a umělé sestěhování tento problém ještě prohloubilo. Kategorii jsem nazvala **soužití Romů**: „*Jinde bych chtěla bydlet, to je jasný, ne tady pohromadě.*“ (resp. č. 1) Respondentka č. 2 si stěžuje na agresivitu sousedů zřejmě způsobenou požitím alkoholu po výplatě sociálních dávek: „*Nemá to pro nás výhody. To je hrůza tady. Po vyplatě dávek jsou všichni ožralý a jsou tady bitky. Posledně mě pobili doma a musela jsem s děckama k babě.*“ (resp. č. 2) Na přílišnou hlučnost v ulicích a v okolí bytů, která je obtěžuje, upozorňují respondentky č. 3 a 6: „*No není to dobrý, lidi hrozně křičí tady. Já bych chtěla větší klid.*“ (resp. č. 3) „*Tady sou samý hádky na ulici. V létě večer se tady nedá spát, děcka pod okny křičí, tady stojí s kočárama ve dvanáct v noci. Ja neřikám, když je nějaká oslava, ale oni tady křičí furt, celé léto.*“ (resp. č. 6) Objevily se i klasické sousedské spory kvůli dětem, ale to je běžné i u majority: „*Není to pro nás žádná výhoda, radši bych bydlela mezi gádži. Není to dobře, když jsou romáci pohromadě. Jsou hádky samý tady. U nás je hnusná souseďka, furt si stěžuje, klukům sprostě nadává a říká, že děláme bordel. Protože mám 6 kluků, ale udělají to jiný děcka a ona říká, že naše to udělaly. Jo je romka, ale furt nám sprostě nadává.*“ (resp. č. 4) Jedna z respondentek upozornila i na jinou nevýhodu, která plyne z jejich sociálního vyloučení, ale důvod si uvědomuje jen nepřímo: „*Určitě to pro nás není lepší. Radši bychom bydleli každý zvlášť, ne tak pohromadě. Nemá to pro nás žádné výhody. Je to horší pro děti, pro jejich vývoj jako. Že se nepotkávají s vašema děckama, mohli by se něco naučit od nich. Není to dobrý takhle.*“ (resp. č. 5)

Jak je patrné, soužití Romů spolu není ideální ale podle výpovědí by soužití s většinovou společností, také nebylo nejlepší. Kategorii jsem nazvala **soužití s majoritou**. Otázky se týkaly toho, jaké mají ony nebo jejich děti zkušenosti s většinovým etnikem: „*Naše děcka se nepotkávají s bílými. Jejich matky je bijou a zakazují jim to. Říkají, že cigáni kradou, smrdí, mají džuva (vši). Nehrají si spolu.*“ (resp. č. 1) Špatnou zkušenost v tramvaji zažila každá z respondentek. Jako příklad uvedu výpovědi respondentek č. 2 a 4: „*Jo nemají nás*

rádi, mají špatnou zkušenost, třeba v šalině, nechtějí si přisednout.“ (resp. č. 2) *„Jo zažila, jela sem šalinou a byla sem těhotná a chlap mi hrozně sprostě nadával. Já nevím proč pani, hazijou nás do jednoho pytle. Ale nejsou všichni cigáni špatný. Chlapi dělajou, kopou celý den a oni na nás křičí, že na nás děláte a my jen dávky berem.*“ (resp. č. 4) Romské maminky upozorňují svoje děti, aby se k majoritě moc nepřibližovaly, aby je někdo neokřikl, že kradou. Je to smutné, ale je to skutečnost. S drobnými krádežemi v této lokalitě má zkušenost dost obyvatel z většinového etnika: *„.....v šalině si bílý chytaj kabelky a tak. Já si toho nevšímám. Děckám ale říkám ať nechodí k bílým moc blízko, aby neřekli, že jim chtějí něco brát. Vidím to, ale nevšímám si...“*(resp. č. 5) Nesnášenlivost majority se obrací i proti malým romským dětem, které občas v tramvaji pláčou. Je otázka, jestli by tímto slovníkem okřikl někdo maminku brečícího bílého dítě: *„Podle toho kdo, každý je jiný. Jo zažila jsem v šalině, že mi nadávali. Denisek brečel a oni na mě ty cigánská p..., ať tady neřve. Sprostě nadávali, na maly děcko. Já sem nevěděla, co s nim mam dělat, a oni nadávali.“* (resp. č. 6)

Zkušenosti s úřednicemi na Úřadech práce jsou většinou také negativní. Někdy se zdá, že úřednice si na své klienty vylívají zlost, proto, že jim musí vyplácet sociální dávky. To je ale chyba našeho sociálního systému a ne Romů. Všem, těmto situacím jsou přítomny malé děti, protože maminky je nemají kam dát a berou je na úřady s sebou: *„...když du na úřad a mám špatně vyplněný něco. To je hrozný, jak na mě křičí. Já nevím, proč, já jsem ji nic neudělala.“* (resp. č. 4) *„Jo nejvíc na úřadě, tam jsou nepříjemný. Já tam přišla v 10.10 a čekala jsem do 12 hodin. Všechno jsem měla vyplněný, jen některý řádek jsem nevěděla. A ona na mě začala křičet, že to nemám vypsany, že mě může vyhodit, že si přidu až ve dvanáct. Tak sem ji řekla, jestli má hlad, tak ať na mě nekřičí a že sem tam byla už v deset a že mám všechno vyplněný. Jen ty dva řádky ne, tak ať toho nechá. Přestala a už byla normální, ale nejdřív byla nafoukana.“* (resp. č. 5)

Jedna z respondentek upozornila na to, že se děti nemají kde potkat s bílými, ale na předchozím bydlišti si děti spolu hrály: *„Nekamarádi se s gádži, protože tady bílý nejsou. Předtím (v Kohoutovicích) ale úplně v pohodě, chodili s nimi na hřiště, hráli si s nimi.“* (resp. č. 3)

Další otázky se týkaly hledání lepšího bydlení, hledání práce nebo spokojenost se školami, které děti navštěvují. Diskriminace, kterou Romové pocítují, spadá také do kategorie soužití s majoritou. Například respondentka č. 1 poukazuje na to, že lepší bydlení je určeno pro někoho jiného: *„Protože je tady rasismus. Já jsem hledala byt jinde. Po telefonu mi ho slíbili. Pak jsem tam přišla a už mi ho nedali. A to je pořád. Byty jsou, a je jich hodně, ale ne pro nás.“* (resp. č. 1) Pokud čekají v pořadníku na byt od města, musí přijmout jakýkoliv byt,

i když se jim nelíbí. Společné soužití mladých partnerů s rodiči není v romské komunitě problém, ale když přijdou děti, chtějí se i mladí osamostatnit. Nemají ale na výběr a vezmou, co je jim nabídnuto, a rodina s malými dětmi žije v nevyhovujícím bytě: „*Holka sedm let čekala na byt, předtím byla u nás i s děčkama. Já jsem nechtěla, aby šla do toho bytu. Tam na dvoře a na schodech sedí samí drogaři.....Ale oni ji řekli na bytáku, že když ho nevezme, tak jiný nedostane. Tak ho musela vzít.*“ (resp. č. 2) „*Ale některý mají zdevastovaný byty a vezmou je, protože nemají jinou volbu. Řeknou jim, buď ten špatný, nebo žádný. Sami si to musí spravit, nic jim neudělají. Jen nájem chtějí.*“ (resp. č. 5)

Odpovědi ohledně nabídek zaměstnání přes úřad práce byly skoro totožné. Po telefonu je práce přislíbena a na místě jsou Romové odmítnuti. Jisté je, že mnozí zaměstnavatelé mají s pracovní morálkou Romů špatné zkušenosti, ale všichni Romové nejsou stejní. Bez práce zůstává v těchto sociálně vyloučených lokalitách už druhá generace Romů. Pro děti, které přejímají chování svých rodičů, je právě jejich vzor jako norma: „*...jo práci nabízejí a pak tam přijdete a řeknou, že neberou, že už to obsadili. Nevím, proč nám to nabízejí. Chlap tam byl až v zoologicky, až tam jel a řeknou mu, my nebereme. A nadávají mu, že dělá na černo.*“ (resp. č. 4) „*Práci nabízeli, ale potom manžela nevzali.*“ (resp. č. 5) „*...po telefonu jim řeknou, že jo, a když přijdou tak řeknou, že už mají obsazeno. Tak to je.*“ (resp. č. 2)

Jedna z respondentek narazila na okolnost, že nemůže sehnat práci z důvodu velkého počtu dětí. Ostatní ale tuto zkušenost neměly: „*Nabízejí mi práci. Ale já tam přidu, a když řeknu, že mám šest dětí, tak řeknou, že nevyhovuju. Oni mě tam musejí posílat, když chci hmotnou nouzi, ale pani už ví, že mě nikde nevemou, když mám děcka do 15 let. Ona musí napsat ten důvod nepřijetí. Ted' jsem byla na hotelu, chtěli uklízečku na čtyři hodiny, ale když jsem řekla, že mám šest dětí, tak mě nechtěli. Já se jim nedivím, pani říkala, že když děti onemocní, kdo by jim uklízel...*“ (resp. č. 5)

Velmi cenná byla výpověď té samé respondentky, která si uvědomuje nebezpečí segregovaných⁸ škol. Ostatní jsou se školami spokojené: „*Já tomu říkám romškoly a je to celý špatně. Tam jen romský děcka chodí, i ty asistentky jsou Romky. V tom je zakopany pes, protože tam jen romsky děcka chodí a žádný bílý. Já když jsem chodila do školy, tak tam byly bílý i romský. My jsme si nedovolili na učitelky a tak, a něco jsme se i naučili od bílých. Měla jsem kamarádku bílou a rodiče se navštěvovali. Já to řekla i na výchovný poradě učitelce, že je to špatný ta romškola. Špatná výchova je u dětí, ničeho se nebojí, děcka tam pak frajeří před ostatníma a nikdo jim nic neřekne. Učitelky se jich pak bojí.*“ (resp. č. 5) Jedna

---

⁸ Segregace – proces odloučení, oddělení, vyloučení z určitého společenství

respondentka se chlubila, že její dcera chodí do stejné školy, jako chodila ona. Dříve zvláštní škola nyní Škola pro děti se speciálními výchovnými a vzdělávacími potřebami: „*Holka do stejny školy chodi. Já tam taky chodila na Sekaninku...*“ (resp. č. 6) Nepodařilo se mi většině respondentkám vysvětlit, co je to sociální vyloučení, jeho projevy atd. Ptala jsem se respondentek, proč si myslí, že zde žije tolik Romů pohromadě: „*Nevim proč. Asi nás dávají dohromady, nevím. Asi to tak chtěou.*“ (resp. č. 2) „*Nepřemýšlela jsem o tom. Asi je to vyloučená lokalita, abychom byli jako Romové dohromady a ne s váma. Že Češi teda gádžové nechtějí být pohromadě s Romy.*“ (resp. č. 5)

Další kategorií je **školní docházka**, kde se většina shodla, jak jejich děti chodí do školy rády. Ptala jsem se respondentek, do jakých škol děti chodí, jestli jsou tam rády apod. Odpovědi nejspíš souvisely s mojí rolí, ve které jsem byla. O tom více v diskusi. Některé odpovědi byly opravdu jakoby „naučené“: „*Chodi rádi do školy. Jenom, když jsou nemocný, jsou doma.*“ (resp. č. 1) „*Aspoň se naučí nové věci tam. Chodí radi do školy, aby se všecho naučili a nové věci věděli.*“ (resp. č. 2) „*Chodi rádi do školy. Všichni kluci chodí a Marián ted' chodi na učňák.*“ (resp. č. 4) „*Moji kluci chodi rádi do školy. Učitelky je moc chválí, že sou chytrý. Julek chce jít na sociální školu. Ty mladší maj ted' pubertu a je to špatný, jak se chovají, samý problémy s nima.*“ (resp. č. 5) Zde se respondentka trochu „prořekla“, že pro Romy není podstatná pravidelnost školní docházky. Sama dceři nabízí, aby nechodila každý den do školy: „*Holka ráda chodi. Ji říkam, že nemusí jít, zůstaň doma. Ona nechce, ji se tam libi.*“ (resp. č. 6) Jedna z respondentek si naopak hodně stěžovala, že děti nechtějí chodit do školy: „*Zlobí, nechtějí chodit do školy, ráno nechtějí jít. Strašně se nazlobim s nimi. Jenom ta nejmladší je připravená jít.*“ (resp. č. 3)

Výpovědi se poněkud rozcházel, co se týká **soužití dětí s majoritou ve škole**. Některé respondentky mají pocit, že se děti potkávají s dětmi z většinového etnika, některé ani neví, jestli do školy nějaké „bílé“ děti chodí: „*Jo potkávají se ve škole s gádži, tam chodi. Chodí s bílými dětmi, mají kamarády mezi nimi. Potkávají se na kroužku, chodí do Osanu (Drom-nízkoprahové zařízení), tam jsou taky bílý děcka a mají tam kroužky. Něco vyrábějí a tak.*“ (resp. č. 2) „*Pani nevím, jestli tam chodí bílé děti.*“ (resp. č. 3) „*...ale, chodí tam i bílý děcka. Chodí do kroužků s nimi, když je turnaj ve škole fotbal a tak, tak hrají s nimi.*“ (resp. č. 4) „*... chodí na školu na Sekaninku, já tam taky chodila. Jsou tam i Romové i vaši. Ona má bílý kamarádky Lilianu a Izabelu.*“ (resp. č. 6) Jedna respondentka upozorňuje na diskriminaci, kterou vnímá ve školství. Zkušenost Romů s tím, že v některých školách jim odmítnou vzít dítě, tady je: „*Je tady diskriminace, a to jak se tomu říká rasismus. Nevím,*

možná by děti do škol, kde je víc českých děcek, nevzali. Řekli by, že je plno, nemají místo.“ (resp. č. 1)

Poslední kategorii jsem nazvala **exekuce**. Zdá se, že obrovské dluhy a nezaměstnanost je pro Romy velký problém. Jak je ale možné, že tolik lidí má exekuce a kde vznikají ty dluhy? Mohou to být tzv. rychlé půjčky u nebankovního sektoru, kterými Romové řeší nedostatek financí před výplatou sociálních dávek. Nebo tzv. byznys s chudobou, kdy dochází k neefektivnímu poskytování dávek na bydlení. Není v našem právním státě něco v nepořádku: „*Do práce nechodím, všechno by mi sebrali. Mám exekuce, jsem na dávkách. Někteří pracují na dohodu, ale málo. Jo práci nabízejí, jako uklízet nebo mýt nádobí, ale já nemůžu, mám ty exekuce.*“ (resp. č. 1) Respondentka č. 5 upozorňuje právě na začarovaný kruh exekucí a nezaměstnanosti. Někteří Romové, by opravdu rádi chodili do práce, ale velká zadluženost jim v tom brání: „*Já vám řeknu, jak to je. Čtvrtina chodí do práce a třičtvrtě by rádo chodilo, ale má ty exekuce, tak pracujou na černo. Všechno by jim sebrali.*“ (resp. č. 5)

V další části své práce se budu věnovat odpovědi na hlavní výzkumnou otázku.

6.2 Odpověď na hlavní výzkumnou otázku

Z výzkumného šetření jsem se snažila pomocí hlavní výzkumné otázky zjistit, jaké jsou důvody sociálního vyloučení romských dětí. Na některých důvodech se účastnice výzkumu shodly, některé odpovědi nebyly tak jednoznačné a některé byly pro mne i překvapivé.

Jako první kategorie se ve výpovědích objevovala **chudoba**, potažmo exekuce v každé rodině. Všem je nám jasné, že toto je jeden z důvodů sociálního vyloučení romských dětí. Oblast se mi ale zdála natolik citlivá, že jsem na respondentkách více nevyzvíдалa, jak se chudoba rodiny odráží na dětech. Možná, kdybych byla mladší, tak bych nad tím vůbec neuvažovala a přímo se jich na vše vyptala. V mém věku mi to připadalo poněkud netaktní. Exekuce, o kterých nikdo nechtěl mluvit, jen je uváděl jako důvod, proč nemohou respondentky a jejich partneři chodit do práce. Kde dluhy vznikají, můžeme jen odhadovat. Jedna z respondentek se zmínila, že měla dluh u zdravotní pojišťovny, který zaplatila, a neměla potom dostatek peněz na nájem. Rodiny jsou tedy živы ze sociálních dávek, jejichž výše závisí na momentální zadluženosti rodiny. S problémem chudoby souvisí i druhá kategorie **bydlení**. Většina respondentek označila byty za nevyhovující, což je projev sociálního vyloučení. Stěžují si na lokalitu, velikost bytu a na nedostatky v bytech. O nahlášené závady se nikdo nezajímá a bydlení se stává nebezpečné. Rozbité elektrické zásuvky, ze kterých trčí dráty pod proudem, určitě nejsou pro děti zde žijící bezpečné.

Studená voda v bytě také není standard v běžných českých domácnostech. Některé mají problém i s vysokým nájmem vzhledem ke kvalitě bytu. Dvě ženy byly naopak spokojené. Na vaření jim stačily dvě funkční plotny a na rozdíl od předchozího bytu zde neměly potkany.

Okolí bytů, které je pro děti opravdu nevyhovující, jsem nazvala jako kategorii **sousedství**. Děti se pohybují mezi rozházenými odpadky skoro všude, ale nejvíce v okolí popelnic. Společné chodby jsou často cítit nejen močí a na schodech posedávají drogově závislí mladíci. Děti jsou často vyděšené i z toho, že se na chodbách a mezi kontejnery pohybují krysy a potkani. Jedna respondentka mluvila o dětských hřištích, která nejsou maminkami s dětmi moc využívána. Další oblast jsem nazvala **soužití Romů**. Shoda všech zúčastněných v odpovědích byla pro mne nejvíc překvapivá. Všechny mluvily o tom, že je to pro ně nevýhoda, že zde Romové žijí pohromadě. Vadí jim velký hluk, hádky i vzájemná agresivita. Zaznamenala jsem i běžné sousedské spory kvůli zlobivým dětem, ale jedna z respondentek si uvědomuje, že společné soužití Romů má nevýhodu v tom, že děti nevidí žádné vzory v chování dětí majoritního etnika. V **soužití s majoritou** se opět všechny respondentky shodly, že zažívají negativní přijímání od většinové společnosti, což je dost závažný důvod jejich sociálního vyloučení. Mluvily například o zážitcích, které se staly jim např. v dopravních prostředcích, a jejich děti toho byly přítomny. Pokud děti situaci ještě nerozuměly, tak jistě vnímaly negativní atmosféru. Jedna odpověď upozorňovala na to, že děti se nemají s většinovým etnikem kde potkat. V kategorii soužití s majoritou, se objevovaly i oblasti, kde Romové pocítují diskriminaci. Většina respondentek uváděla skutečnost, že v oblasti bydlení si nemohla vybírat a pokud nechtějí zůstat na ulici, musí vzít i nevyhovující byt. Z jejich odpovědí vyznívalo, že pro „jiné“ kvalitní byty jsou, ale pro ně ne. Zkušenost s nabídkami zaměstnání, které dostávají od úřadu práce, respektive se zaměstnavateli byla stejná. Pracovní příležitosti jsou, po telefonu jim je práce slíbena, ale když přijdou na pracoviště osobně, jsou odmítnuti. Objevil se i názor, že důvodem nepřijetí je velký počet malých dětí respondentky. Jedna z respondentek trefně popsala nebezpečí segregovaných tzv. romškol a správně v tom vidí velké nebezpečí, které se nám v sociálně vyloučených lokalitách vytváří. Školy plné romských dětí, které nemají porovnání s většinovým etnikem. Pro Romy a pro majoritu se ztrácí možnost předání si vzájemných dovedností a schopností

Všechny maminky mi svorně povídaly o tom, jak jejich děti chodí rády do školy. O důvodu těchto odpovědí píše v diskuzi. Kategorii jsem nazvala **školní docházka**. Z výpovědí naopak vyplynulo, že by to neměl být důvod jejich sociálního vyloučení. Maminky hovořily o tom, jak jejich děti nerady ve škole chybí, jak do školy chodí rády, aby se něco nového naučily a dozvěděly. Některé se pochlubily tím, že starší děti se chystají pokračovat na učilišti

a střední škole. Jen jedna z nich má s dětmi problém, protože do školy chodit nechtějí. S oblastí školní docházky souvisí i **soužití s majoritou ve škole**, kde se respondentky hodně rozcházely. Jedny říkaly, že se potkávají ve škole s bílými dětmi, některé tam mají i bílé kamarádky a chodí s nimi do kroužků. Jiné zmiňovaly skutečnost, že je u nás rasismus, a proto nemohou chodit s našimi dětmi do školy. Další ani nevěděly, jestli ve škole jsou děti majoritního etnika.

Poslední kategorie **exekuce** naráží na nedostatky v našem právním státě. Jak je možné, že je tolik romských rodin zadlužených? Zdá se, že v některých oblastech se prostoduší Romové nechají napálit a někomu to zřejmě vyhovuje. Pak se stává, že Romové neustále přehlašují své děti do různých zdravotních pojišťoven, kde je zrovna nějaká výhoda nebo finanční příspěvek. Po nějaké době zjistí, že mají dluh na zdravotním pojištění a že lékaři jejich děti nechtějí přijmout do péče. Důvodem mohou být i tzv. rychlé půjčky u nebankovního sektoru, kterými Romové řeší nedostatek financí před výplatou sociálních dávek. Nebo tzv. byznys s chudobou, kdy dochází k neefektivnímu poskytování dávek na bydlení, které dostávají pronajímatelé bytů a majitelé ubytoven.

7 Diskuse

V realizovaném výzkumu byla pozornost věnována romským rodinám žijícím v sociálně vyloučené lokalitě v Brně. Během výzkumu, který jsem prováděla v rámci své bakalářské práce Romské dítě a možné důvody jeho sociálního vyloučení (Vostřelová, 2018) se sociálními pracovníci, které pracují ve stejné sociálně vyloučené lokalitě, jsem zjistila konkrétní důvody sociálního vyloučení romského dítěte. Jako základ důvodů se ukazovala romská rodina, kde se prolíná několik faktorů od neschopnosti rodin řádně hospodařit s penězi, nízké hodnoty vzdělání, přes minimum dovedností u matek s dětmi až po špatné vzory v rodinách. K tomu se připojilo špatné soužití s majoritní společností, nevyhovující životní prostor dětí (bydlení na ubytovnách, nebezpeční sousedé, prostitutky, dealeri drog), segregované školy a velké množství předsudků, kterým musí Romové čelit od většinové společnosti. Je třeba si ale uvědomit, že sociální pracovníci byly všechny z majoritního etnika, vzdělané v oblasti sociální práce a většina z nich měla mnohaleté zkušenosti z práce v této lokalitě.

Výzkum realizovaný v rámci diplomové práce byl sice v základním tématu – možné důvody sociálního vyloučení romského dítěte – podobný, ale jinak v mnohém odlišný. Oslovila jsem šest respondentek ze sociálně vyloučené lokality, které vychovávaly od dvou do šesti dětí. Všechny měly základní vzdělání, některé základní školu speciální, byly ve věku

do čtyřiceti let (kromě jedné, která měla přes padesát let). Zároveň všechny žily v sociálně vyloučené lokalitě už od svého dětství. V průběhu rozhovorů jsem se snažila respondentkám vysvětlit, co to vlastně je sociální vyloučení, jaké jsou jeho důvody, projevy a důsledky. Bohužel se mi to nepodařilo, a proto i na výpovědích respondentek se tato skutečnost odráží. Jediná respondentka č. 5 si sociální vyloučení své rodiny uvědomovala a na jejích odpovědích to bylo znát. Dokázala pojmenovat, stejně jako sociální pracovnice, důsledky, které to její rodině a zvláště dětem přináší.

Z dat, která mám k dispozici, ze současného výzkumu vyplývá, že největší problém pro respondentky je špatné soužití s majoritní společností a diskriminace, kterou zažívají v oblasti bydlení a zaměstnání. Všechny tyto oblasti ovlivňují i jejich děti. Respondentky se shodly, že se s negativním přijetím od majority setkávají velmi často, jak na úřadech, tak v místech, kde se s majoritním etnikem setkávají. V této lokalitě je to v dopravních prostředcích a v obchodních domech. Jak říkají, snaží se si toho nevšímat, ale někdy se situace vyhroťte a dojde k nadávkám, pokřikování a urážkám. Jak píše Tollarová (2013), tento „anticiganismus“ představuje soubor velmi složitých problémů, které jsou do značné míry i populisticky využívány. Podle Zprávy o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018(2019 [online]) jsou projevy anticiganismu vlastní i celostátní politice (Hnutí Svoboda a přímá demokracie) a v soužití Romů a většinové společnosti nedošlo k výraznějším změnám. Všechny tyto projevy romské děti vnímají a nesou si toto nepřijetí i do dospělého života. Následuje bydlení, kde podle Zprávy o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018 (2019, [online]) jsou Romové ve srovnání s většinovou populací chudší a finančně nedosáhnou na kvalitní bydlení. Důležitým faktorem bránícím získání bydlení je etnicita, vysoké kauce a nadsazené ceny nájmu. Respondentky v několika případech potvrdily, že nemohou získat kvalitnější byt. Žijí v bytech, které nabízí městská část, a nemají na výběr. Pokud se snaží sehnat lepší bydlení samy, tak při osobním setkání s majitelem k podepsání nájemní smlouvy nedojde. Podle Hirta a Jakoubka (2006) chudí a sociálně vyloučení Romové trvale žijí v situaci provizoria ve věci základní životní potřeby a to je bydlení. Nájemní smlouvy jsou dnes uzavírány na dobu určitou a Romové nemají žádnou záruku, že o své bydlení nepřijdou. V oblasti zaměstnávání je situace složitější. Respondentky mluvily o zkušenostech svých partnerů i osobní a připustily, že úřad práce jim zaměstnání nabízí, ale při osobním kontaktu se zaměstnavatelem jsou odmítnuty. Jako častější důvod, pokud o zaměstnání mluvily, byly exekuce. Tedy situace, kdy jsou rodiny zadluženy tolik, že je pro ně výhodnější pobírat jen sociální dávky a pracovat „na černo“. Při zaměstnání s klasickou Smlouvou nebo Dohodou o pracovním poměru by jim byly vysoké částky strhávány na placení dluhů a výdělek by byl

nižší než sociální podpora. Dochází tak k situacím, kdy si lidé v sociálně vyloučených lokalitách postupně vytvářejí alternativní životní strategie, pomocí kterých zajišťují svoji obživu. Jde o vytvoření faktické závislosti na sociálních dávkách, zadlužování, práci „na černo“ a jiné neformální ekonomické aktivity. (Agentura pro sociální začleňování, 2020 [on-line]) Jak uvádí Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018 (2019 [on-line]), jsou Romové často systémově tlačeni nepodílet se na oficiálním trhu práce, neboť to pro ně není ekonomicky výhodné. Práce „na černo“ je tak vyhledávaným způsobem jejich obživy i přes velká rizika, které to s sebou přináší.

V odpovědích se často objevovalo slovo dluhy a exekuce. Respondentky o tomto problému nechtěly více mluvit. Je jasné, že chudoba se u dětí musí nějakým způsobem projevit. Podle Šišlákové (2004) je základní charakteristikou romských sociálně vyloučených rodin materiální deprivace. Ta se projevuje především nedostatkem financí, špatnými bytovými podmínkami, nedostatečnou hygienou a v neposlední řadě také v chudé stravě. Podle statistického průzkumu Prokešové (2010) utrácejí Romové v den výplaty 60-70 % peněz. Peníze si ale většinou před výplatou půjčují nebo nosí věci do zastavárny.

Co se týká v nerovnosti v přístupu ke vzdělání, jsem se dozvěděla zcela odlišné informace, než jsem čekala. Dle současné odborné literatury je startovací linie povinné školní docházky romského žáka od začátku jiná než u majoritního etnika (Bargel, 2010, s. 72), jak píše Morvayová (2008, [on-line]) je školní neúspěch u dětí ze sociálně vyloučených lokalit téměř předurčen a podle Strobachové (2012) je skutečností, že romské děti jsou v naší společnosti ve škole neúspěšné. K tomu se přidává, že podle Navrátila a Šišlákové (2004) je v rodinách kladen malý důraz na dodržování pravidel, plnění povinností a stimulace. Hrubeš (2014,[on-line]) dodává, že sociální pracovníci řeší v rodinách skryté záškoláctví (kryté rodiči), ale i klasické záškoláctví. V sociálně vyloučených lokalitách vznikají etnický homogenní školy (GAC, 2015, [on-line]). Podle Karvayové (2019), pokud je ve škole více jak 50 % romských žáků, je kvalita vzdělání nižší. Vláda ČR (2020) upozorňuje na zjištění sociálních pracovníků, že v romské populaci je velký počet negramotných rodičů ve věku 30 let a výše, kteří jsou ve velké míře absolventi bývalých zvláštních škol. Všechna tato zjištění vůbec nekorespondují s daty, která jsem získala od svých respondentek. Podle nich většina dětí chodí do školy ráda, jsou tam spokojené, o žádných problémech ohledně jejich vzdělávání jsem se nedozvěděla. Jen jedna z respondentek si stěžovala na to, že její děvčata nechtějí do školy chodit. Některé se pochlubily, že jejich děti se chystají na sekundární vzdělávání. Zjišťovala jsem i trávení volného času dětí a odpovědi byly často také totožné. Děti chodí do kroužků, učí se tam různé věci, mají sportovní utkání a jsou v kontaktu s bílými

děti. Pochopila jsem, že respondentky nemají vůbec srovnání s většinovým etnikem. Jejich děti chodí sice do kroužků, které jsou ale vedeny v rámci nízkoprahových zařízení. Že jsou v kontaktu s bílými dětmi, znamená, že do nízkoprahových zařízení a segregovaných škol, chodí několik dětí majoritního etnika, které jsou z našeho pohledu také ze sociálně slabých rodin. Odpovědi v oblasti vzdělávání vypovídají spíše o skutečnosti, jak píše Šimíková (2004), že Romové mají nedůvěru k úřadům práce i k tzv. „sociálkám“. Myslím si, že právě proto, že jsem do rodin vstupovala v roli tzv. sociálky, před kterou je třeba některé věci v rodině smlčet nebo si naopak něco vymyslet, výpovědi neodpovídají vždy pravdě. Co se týká skutečnosti, že rodiny jsou opravdu chudé, početné a nemohou svým dětem poskytnout vše, co je po nich ve škole vyžadováno, toho jsem se dotkla v části etických otázek výzkumu. Všechny respondentky se v rámci svých možností o své děti staraly dobře, a proto chápu, že se při rozhovorech nechtěly přiznat k slabým stránkám ve svých rodinách. Jediná respondentka hovořila o tzv. romškolách a byla si vědoma, že to pro její děti není dobrá vzdělávací instituce. Potvrdila tím tvrzení Bucháčkové (2014), že v současnosti příslušníci střední třídy své děti na tyto školy vůbec nezapisují. Kvůli předsudkům a strachu, že tyto školy neposkytují kvalitní vzdělání. Jistý poznatek může být i ten, že vzhledem k svému nízkému vzdělání nebyly respondentky schopny posoudit kvalitu vzdělání na školách, kam chodí jejich děti. Proto jsou se vzděláváním svých dětí spokojené.

Zajímavým zjištěním, je skutečnost, že Romové jsou velmi nespokojeni, že žijí pohromadě. Goral (2008) na tuto realitu poukazuje. Romové se mezi sebou dělí do mnoha skupin a velmi těžce nesou, že většinová populace nečiní rozdíly mezi těmito skupinami. A Rous (2003) dodává, že v romských komunitách a rodinách dodnes panuje dávné kastovníctví a nevraživost. Toto nepřátelství je kolikrát silnější než mezi majoritou a Romy. I přesto jsem si myslela, že vzhledem k soudržnosti rodin je pro Romy velká výhoda, když mají všechny své blízké pohromadě, mohou si na ulici popovídat se známými v romštině, děti vyrůstají s ostatními romskými dětmi. Opak je ale pravdou. Ve společném soužití Romů vidí všechny respondentky velkou nevýhodu, která pro ně nemá žádný přínos. Myslí si, že pokud by žili s majoritou, bylo by to pro ně lepší. Z pohledu vlivu na děti, jak píše výše, si jedna respondentka všimá toho, že by jejich děti viděly chování našich dětí, a mohlo by to pro ně být inspirací.

Výsledky výzkumu ukázaly, že pohled na sociální vyloučení nemusí být tak jednoznačný, jak je většinou prezentován. Respondentky v mém výzkumu si neuvědomují, že by se na jejich dětech projevovaly prvky sociálního vyloučení. Jak je tedy možné, že sociální pracovnice v mé bakalářské práci dokázaly jasně pojmenovat prvky sociálního vyloučení

v této lokalitě? Vedlo mě to k zamyšlení, jestli se na Romech nesnažíme uplatňovat jen vlastní kritéria sociálního vyloučení. Jako příklad uvedu, že respondentka je spokojena s funkčními dvěma plotýnkami na vařiči. Pro majoritu je nepředstavitelné, že by se v domácnosti vařilo jen na dvou plotýnkách, zvláště v tak velkých rodinách. Sociální pracovnice v tom tedy samozřejmě vidí problém. Tento jeden příklad nemůžeme zobecnit, ale vypovídá to o tom, že naše měřítka mohou být poněkud jiná než měřítka minority. Pro sociální práci by to mohlo znamenat, jestli bychom neměli přehodnotit měřítka nebo kritéria, podle kterých posuzujeme klienty.

Další věc je soužití s majoritou, kdy se z naší strany objevuje často oprávněný strach např. ohledně kvality výuky ve škole, které by navštěvovaly „naše“ i romské děti, bydlení s Romy v jednom domě a sdílení společného okolí. Je třeba ovšem zdůraznit, že ne všichni Romové žijí v sociálně vyloučených lokalitách a že jsou také schopni žít ve stejných podmínkách jako většinová společnost.

V první kapitole své práce cituji Zákon o sociálních službách (Zákon 108/2006), který definuje sociální vyloučení jako vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti... Respondentky samy zmiňovaly nerovné zacházení při hledání zaměstnání a bydlení. U svých dětí to ale nijak více nezdůrazňovaly. Jako důvod může být argument, že samy vyrostly v této lokalitě a nemají tedy srovnání s životem jinde. Právě proto bylo nesnadné respondentkám vysvětlit, že by jejich děti mohly žít jinak, v jiném prostředí, chodit do jiných škol apod.

Jako limity výzkumu musím označit více faktorů. Nejpodstatnější je skutečnost, že se mi nepodařilo oslovit partnery a muže respondentek. Výzkum tedy nemůžeme brát jako pohled celé romské rodiny na možné důvody sociálního vyloučení romského dítěte, ale její ženské části. Jak píše výše, role ženy-matky je v rodině spjata s výchovou a vedením dětí, a proto se mi pro zjištění cíle práce zdál pohled žen dostačující. Přesto tato skutečnost určitě ovlivnila výsledek výzkumu. Zkoumaný vzorek respondentek byl poměrně malý a byl složen z osob, které v sociálně vyloučené lokalitě již vyrostly. Pokud bych hovořila s rodinami nebo ženami, které své dětství prožily v prostředí majority, výsledky výzkumu by mohly být jiné. Všechny rodiny patřily do naší sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, tedy v rodině se vyskytoval nějaký problém, který společně řešíme. Nebyly to funkční bezproblémové rodiny. A velmi podstatný byl i faktor, který zmiňuji výše. Do rodin jsem vstupovala v roli sociální pracovnice, což v těchto rodinách často vyvolává strach. V rodinách o tzv. sociálkách kolují různé příhody, které nejsou vždy pravdivé, ale Romové se nás prostě bojí. Jsme ty, které jim odebírají děti a posílají do dětských domovů, nám si stěžují učitelé ze škol,

když děti nechodí do školy, a řešíme i jiné problémy v rodinách, které jsou pro naši společnost nepřijatelné. Romové nás neumí rozlišovat a vnímají nás všechny negativně.

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, jaké jsou možné důvody sociálního vyloučení romského dítěte z pohledu romských rodin ze sociálně vyloučené lokality. Popsat sociální exkluzi s ohledem na romskou populaci. Pomocí kvalitativního výzkumu v romských rodinách zjistit, jaké jsou možné důvody sociálního vyloučení jejich dětí.

Domnívám se, že jsem tento cíl splnila jen částečně. V teoretické části jsem ho splnila kompilací z odborné literatury a dalších zdrojů. V empirické části jsem tento cíl naplnila jen částečně pomocí kvalitativního výzkumu formou polostrukturovaných rozhovorů s maminkami v romských rodinách, které žijí v sociálně vyloučené lokalitě v Brně. Ve výzkumu jsem si stanovila hlavní výzkumnou otázku: *Jaké jsou možné důvody sociálního vyloučení romských dětí z pohledu romských rodin?* Odpovědi jsem podrobně popsala ve výsledcích analýzy, kde jsou použity i konkrétní odpovědi respondentek. Bohužel odpovědi byly často velmi krátké a jednoduché. Na hlavní výzkumnou otázku mi odpověděly jen částečně. V podstatě respondentky tolik nevnímaly, že by jejich děti byly sociálně vyloučené. Daleko více upozorňovaly na celkové nepřijetí Romů od většinové společnosti.

Ukázalo se, že problémy romských dětí existují jak na mikroúrovni, tak na makroúrovni a tyto oblasti jsou vzájemně propojené. Tedy že změna u dítěte nebo rodiny nemůže nastat, pokud je špatně nastaven systém v celé společnosti. Problémy na úrovni jednotlivců a rodin jsou propojeny se systémovými problémy. Těžko se hledá pomoc, když ani stát není schopen si s problémy poradit. Ministerstvo práce a sociálních věcí v Metodice vytváření strategie sociálního začleňování na místní úrovni (2015) píše, že obyvatelé v sociálně vyloučených lokalitách mají dlouhodobé dluhy na nájmech a na energiích, za komunální odpad a na dalších správních poplatcích. K tomu se přidávají spotřebitelské a další úvěry u nebankovního sektoru. Na to navazují nové půjčky u nebankovních společností, zastavování věcí a nakonec i půjčky u lichvářů. Lidé se dostávají do dluhů, kdy na splácení jednoho dluhu si znovu půjčí atd. Pro pomoc s touto situací jsou vyškoleni terénní sociální pracovníci z neziskových organizací, kteří v těchto lokalitách pomáhají s tzv. oddlužením osob. Jestliže si je stát dobře vědom, jakým způsobem se lidé v sociálně vyloučených lokalitách dostávají do dluhů, tak nejjednodušším způsobem je přeci odstranění příčin tzn. například zrušit rychlé půjčky, než řešit jejich negativní důsledky. Pokud členka Rady vlády pro záležitosti romské menšiny přiznává, že Strategie romské integrace pro rok 2014-2020 se plní jen formalisticky, není to pro Romy dobrá zpráva. (Úřad Vlády ČR 2019, [on-line]) Jestliže si firmy i na státní zakázky najímají Romy na „práci na černo“ a je to státem

tolerováno, je tady něco špatně. Zdá se, že některým lidem momentální situace Romů v sociálně vyloučených lokalitách vyhovuje.

Výsledky výzkumu mě vedly k zamyšlení, jestli člověk jako jednatel většinové společnosti může nějakým způsobem ovlivnit vnímání Romů u majority. Změna postoje k Romům, k jejich dětem a snaha o porozumění jejich chování se mi zdá jako výzva pro nás všechny. Možná by stačilo si o Romech přečíst něco z historie, zkusit si s jejich dětmi pohrát na dětském hřišti nebo se jich zastat v tramvaji, když na ně někdo vulgárně pokřikuje. Podle mě je to lepší než si číst bulvární noviny a poslouchat populistické politiky. Nevím, snad by alespoň tyto malé krůčky mohly naše soužití s Romy zlepšit a více je pochopit. Nikomu z nás se nestane, že by nás nevzali do podnájmu nebo odmítli do konkurzu kvůli barvě kůže. Asi si ani nedovedeme představit, jak to musí být ponižující. Na vztah a soužití musí být vždycky dva, a pokud chce jen jeden, tak to nefunguje. Na druhou stranu ten vstřícný krok musí udělat jeden z nich. Možná bychom my jako většina měli začít.

Literatura

- BALVÍN, Jaroslav. 2004. Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém. Praha: Radix. ISBN 80-86031-48-9
- BARGEL, Miroslav. 2010. Inkluze versus exkluze-dilema sociální patologie. Brno: Institut mezioborových studií. ISBN 978-80-87182-12-3
- BARTOŇOVÁ, Miroslava. 2007. Strategie ve vzdělávání dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-158-4
- BUCHÁČKOVÁ, Marcela. 2014. Socializační přístup v sociální práci s dětmi a mládeží v sociálně vyloučených lokalitách. *Sociální práce/Sociální práce*, č. 2, s. 16-19. ISSN 1213-6204
- CACHOVÁ, Tereza. 2009. Gender a romské děti. Utváření společenských rolí v závislosti na pohlaví dítěte. Pardubice (bakalářská práce). Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta
- Čada, K., D. Büchlerová, Z. Korecká, T. Samec, M. Ouředníček, J. B. Sporková, J. Tinlová. 2015. Analýza sociálně vyloučených lokalit. Praha: GAC spol. s r. o.
- FÓNADOVÁ, Laura. 2014. Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6574-1
- GJURIČOVÁ, Jitka. 1999. Na okraji: Romové jako objekt státní politiky. Praha: Themis. ISBN 80-85821-70-2
- GAVORA, Peter. 2000. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paida. ISBN:8085931-79-6
- GÓJOVÁ, Alice, GÓJOVÁ, Vendula, ŠPILÁČKOVÁ, Marie. 2014. O způsobech zvládnání chudoby z perspektivy rodin - podněty pro sociální práci. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7464-492-4
- GULOVÁ, Lenka. 2012. Aktivizace sociálně znevýhodněných skupin v pedagogické praxi a výzkumu. Brno. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. ISBN 978-80-210-6030-2
- HENDL, Jan. 2008. Kvantitativní výzkum. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0219-6
- HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK. 2006. „Romové v osidlech sociálního vyloučení“. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. ISBN80-86898-76-8
- HORVÁTOVÁ, Jana. 2002. Kapitoly z dějin Romů. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-615
- HRUBEŠ, J. 2014. Práce s rodinami v sociálně vyloučených lokalitách. Metodika. Praha: Úřad vlády České republiky – Odbor pro sociální začleňování (Agentura).
- KALEJA, Martin. 2011. Romové a škola versus rodiče a žáci. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity. ISBN 978-80-7368-943-8
- KALEJA, Martin a Eva ZEZULKOVÁ. 2016. Školská inkluze versus exkluze. Vybrané kontexty vzdělávání sociálně vyloučených dětí a žáků s potřebou podpůrných opatření. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity. ISBN 978-80-7464-840-3

- KOLAŘÍKOVÁ, Marta. 2015. Dítě předškolního věku v prostředí sociální exkluze. Opava: Slezská univerzita. ISBN 978-80-7510-161-7
- KOPANSKÁ, Jana. 2014. Romství kdysi a dnes. Brno (bakalářská práce). Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky
- KOTÝNKOVÁ, Magdalena. 2007. Sociální ochrana chudých v České republice. Praha: OECONOMICA. ISBN 978-80-245-1302-7
- LIÉGEOIS, Jean-Pierre. 2007. Roma in Europe. Strasbourg: Council of Europe. ISBN 978-92-871-6051-5.
- MAREŠ, Petr. 2008. Sociální exkluze na lokální úrovni. Praha: VÚPSV. ISBN 978-7416-014-1
- MIKO, Václav. 2010. Česko-romské vztahy. Brno: Tribun EU. ISBN 978-80-7399-938-4
- NAVRÁTIL, Pavel. 2003. Romové v české společnosti. Praha: Portál. ISBN 80-7178-741-8
- NEČAS, Ctibor. 2002. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-0497-4
- NĚMEC, Jiří a Věra VOJTOVÁ et al. 2009. Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním. Education of Socially Disadvantaged Pupils. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5033-4
- PROKEŠOVÁ, Miriam. 2010. Romové, otázky a hledání odpovědí. Ostrava: Repronis. ISBN 978-80-7329-249
- ROUS, Jiří. 2003. Romové- vhléd do problému. Brno: Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Kabinet multikulturní výchovy. ISBN 978-80-866-330-39
- ŘÍČAN, Pavel. 1998. S Romy žít budeme-jde o to jak. Praha: Portál. ISBN 80-7178-250-5
- SIROVÁTKA, Tomáš. 2002. Monitorování chudoby v České republice: úvodní studie. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. ISBN 80-238-9788-8
- SIROVÁTKA, Tomáš. 2004. Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3455-6
- SIROVÁTKA, Tomáš. 2006. Sociální vyloučení a sociální politika. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-4225-7
- SIROVÁTKA, Tomáš a Petr MAREŠ. 2003. Trh práce, nezaměstnanost, sociální politika. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3048-8
- STRAUSS Anselm a Juliet CORBINOVÁ. 1999. Základy kvalitativního výzkumu. Boskovice: Albert. ISBN 80-85834-60-X
- SÝKORA, L. 2010. Rezidenční segregace. Praha: Univerzita Karlova a Ministerstvo pro místní rozvoj.

- ŠIMEČKOVÁ, Jana. 2010. Aplikace rozvojových cílů tisíciletí na situaci sociálně vyloučených v Evropě (Romové a vzdělání). *Sociální práce/Sociálna práca* č. 1, s. 82-85. ISSN 1213-6204
- ŠIMÍKOVÁ, Ivana. 2004. Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace. Brno: Barrister&Principal. ISNB 80-7364-009-0
- ŠIŠKOVÁ, Tatjana. 2001. Menšiny a migranti v České republice. Praha: Portál. ISBN 80-7178-648-9
- ŠIŠKOVÁ, Tatjana. 2008. Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-182-2
- ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ a kol. 2014. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6
- TOLLAROVÁ, Blanka a kol. 2013. Jsme lidé jedné Země. Program prevence xenofobie a rasismu. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0376-6
- TRACHTOVÁ, Zuzana. 2012. Dětství v sociálně vyloučené lokalitě z pohledu romské matky. Praha (bakalářská práce) Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií
- VÁGNEROVÁ, Marie. 2005. Školní poradenská psychologie pro pedagogy. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1074-4
- VEČERNÍK, Jiří a Martina MYSÍKOVÁ. 2015. Chudoba v České republice. Kritický pohled na evropské ukazatele. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR. ISBN 978-80-7330-283-

Internetové zdroje

GAC. Ivan Gabal Analysis & Consulting. Presentace – Kdo jsme. gac.cz [on-line] c 2019 [cit. 2020-21-02]. Dostupné z: <https://www.gac.cz/>

HRUBEŠ, Jan. 2014. Agentura pro sociální začleňování. Dokumenty [on-line] c 2014 [cit. 2020-24-02] Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/ASZ_Metodika_Prace-s-rodinami-v-SVL_FINAL.pdf

IDENTIFIKACE SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT A ZPRACOVÁNÍ JEJICH MAPY VE MĚSTĚ BRNĚ. 2008. Dokumenty [on-line] c 2008 [cit. 2020-60-03] Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/jaro2014/SPR458/um/Identifikace_SVL_v_Brne_2008.pdf

KARVAYOVA, Magdalena. 2019. In: Youtube [online]. 27. února 2019 [cit. 2020-20-02]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/magdalena-karvayova-segregace-romskych-deti-v-cr-stale-probiha-muzeme-to-zmenit>

METODIKA VYTVÁŘENÍ STRATEGIE SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ NA MÍSTNÍ ÚROVNI. 2015. Dokumenty [on-line] c 2015 [cit. 2020-20-03] Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/4_metodika_Socialni_zaclenovani.pdf

MINISTERSTVO VNITRA. Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení. 2010. Dokumenty [on-line] c 2010 [cit. 2020-6-03] Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/prehled-dokumentu.aspx>

MINORITY RIGHTS GROUP. ROMA/ GYPSIES. Dokumenty [on-line] c 2020 [cit. 2020-28-2] Dostupné z: <https://minorityrights.org/minorities/gypsies/>

MORVAYOVÁ, P. 2008. „Děti trvale žijící v prostředí sociálně vyloučené lokality. Determinanty vzdělávání v sociokulturním kontextu.“ Antropoweb [on-line] 2008 (1): 27-55 [cit. 2020-5-03]. Dostupné z: http://www.antropoweb.cz/media/webzin/webzin_1_2008/04_morvayova.pdf

SEKYT, Viktor. 2003. Romské tradice a jejich konfrontace se současností. In: Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice s návrhy na opatření [on-line]. Praha: Socioklub [2018-18-01] Dostupné z: <http://www.socioklub.cz/studia.php>

ROMA SURVEY- DATA IN FOCUS. Poverty and employment: the situation of Roma in 11 EU Member States. 2011. Belgium. ISBN 978-92-9239-308-3. Dokumenty [on-line] c 2011 [cit. 2020-25-02] Dostupné z https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-roma-survey-employment_en.pdf

ÚŘAD VLÁDYČR. Zápis z jednání Rady vlády pro záležitosti romské menšiny ze dne 21. 10. 2019. Dokumenty [on-line] c 2019 [cit. 2020-6-03] Dostupné z. <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/aktuality/Zapis-z-Rady-21-10-2019.pdf>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. Agentura pro sociální začleňování. Dokumenty [on-line] c 2009-2020 [cit. 2020-20-02] Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/zamestnanost/>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2016, Dokumenty [on-line] c 2009- 2020 [cit. 2020-19- 02] Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-za-rok-2016_1.pdf

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2017, Dokumenty [on-line] c 2009- 2020 [cit. 2020- 19- 02] Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2017.pdf>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2018, Dokumenty [on-line] c 2009 – 2020 [cit. 2020-19-2] Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny.pdf>

VOTAVOVÁ, Jitka. 2017 In: Youtube [online]7. 11. 2017[cit. 2020-21-02] Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/publicistika/rozhovory/jitka-votavova-z-organizace-romea-pro-cesky-rozhlas-plus-segregace-romskych-zaku-v-cr-stale-pretrvava>

ZÁKON č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. In. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupný z: https://ppropo.mpsv.cz/zakon_108_2006

Příloha

Osnova pro rozhovory

1. Proč myslíte, že tady bydlí tolik Romů? Je to pro vás lepší?
2. Má to pro vás nějaké výhody? Přemýšlela jste o tom, proč to tak je?
3. Proč myslíte, že vaše děti chodí do školy, kde je více romských dětí?
4. Kde se vaše děti potkávají s gádži (bílými kamarády)?
5. Potkávají se gádži v kostele, v kroužcích, v družině?
6. Myslíte si, že byty v kterých bydlíte, jsou dobře vybavené (teplá voda, topení, funkční okna, dveře)? Co nepořádek na chodbách a v ulicích?
7. Chodí zdejší lidé pravidelně do práce nebo mají problém práci získat? Případně pracují na černo?
8. Jste rádi, že bydlíte právě tady nebo byste raději bydleli jinde? Vnímáte určité omezení proto, že žijete právě tady? Třeba, že děti nežijí v hezkém prostředí (vyrůstají na ulici, je zde málo parků, dětských hřišť, sportovních hřišť, v ulicích špína, nemohou chodit do zájmových kroužků apod.)?
9. Máte pocit, že vás nemají gádžové rádi, zažili jste někdy, že by se k Vám chovali nepřátelsky? V jaké situaci to bylo? Přemýšleli jste někdy o tom, proč to tak je? Myslíte si, že za to můžeme jenom my nebo i vy?
10. Máte problém sehnat práci nebo vám na úřad práce nabízejí stále něco?